

**KUR'AN'IN YEDİ HARF ÜZERİNE İNDİRİLMESİ VE AHRUFU'S-SEB'A
(YEDİ HARF MESELESİ)**

Osman Kaya

Anahtar kelimeler: Ahrufu's- Seb'a, Yedi Harf, Kıraat, Lehçe , Kıraat-ı Aşere

Özet

Yedi Harf meselesi Kur'an'ın nüzûlünden bu yana Kur'an ve tefsir araştırmacılarının gündemini meşgul etmiş önemli bir konudur. Ancak "Yedi harf" in ne olduğu konusunda görüş birliği sağlanamamıştır. Kimilerine göre, Müslümanlara sağlanmış bir kolaylıktır. Kimilerine göre ise bir okuyuş şeklidir. Bu konuda bir görüş birliği olmasa da bu farklı kabullerden doğan farklı okuyuşlar ve hükümler ortaya çıkmıştır.

Abstract

Key Words: Ahrufu's- Seb'a , Seven Letters, Reading, Dialect, Style of ten readings.

The matter /problem of seven letters whice has been a current issue of muslims since revelation of Qur'an is an important tospic. However , there hasn't been a consensus about what the seven letters are. According to some scholars/people it is an easiness where as insome people's oponion, it is a way of reading .Although there hasn't been agrement on this matter, diffrent way of reading and assumptinos have come it light

1.GİRİŞ.

Kur'an ilimleri arasında "Yedi Harf" meselesi önemli bir yer tutar. Kur'an-ı Kerim'in kıraatı ve manasının anlaşılmasıyla doğrudan ilgili olan "Yedi harf" meselesi, geçmişten bu güne pek çok İslâm alimini meşgul etmiştir.Yedi Harf ile ilgili olarak yapılan bir çok araştırma gösteriyor ki, İslâm uleması, bu meseleyi çözümleni gereken bir problem olarak görmüştür. Bu konuda kırtan fazla görüş ortaya atılmıştır. Bunların en önemileri; İbn Kuteybe,(ö.276) Mekki b. Ebi Talib, (ö.437) ed-

Danî, (ö.444) ez-Zerkeşi,(ö.794) ez-Zürkanî (ö.1122) ve Subhi Salih'in (ö.1408) görüşleridir.

Yine tefsir ile ilgili kitaplarda Yedi Harf ile ilgili özel başlıklar atılmış ve bu konuda geniş açıklamalara yer verilmiştir. Hadis kitaplarında ise önemine binaen özel bablar açılmıştır. Buharî, (ö256) Müslim,(ö.261) Ebu Davud,(ö.275) Tirmizî, (ö.279) İbn Mace, (ö.273) Malik b. Enes, (ö.179) Hakim,(ö.318) Askalanî (ö.852) ve Hindi (ö. 975) gibi muhaddisler "Yedi Harf ile ilgili hadisleri kendi kitaplarında zikretmişlerdir.

Biz bu araştırmamızda önce Kur'an dîli ve Yedi Harf terkibi üzerinde durduk. Daha sonra bu konudaki hadisleri derledik bunların bir kısmı birbirleriyle benzerlik arz ettiği için farklılık arz edenleri nakletmeye çalıştık. Ayrıca Yedi Harf'i açıklayıcı olur düşüncesiyle konu ile ilgili misalleri arz ettik. Daha sonra da bu konudaki hadislerin ve rivayetlerin tenkidini yaparak, kendi görüşümüzü belirttik

.II. KUR'AN'IN DİLİ

Yedi Harf (*Ahruf's-Seb'a*) konusunda araştırmaya başlamadan önce, Kur'an'ın diline dair bazı değerlendirmelerde bulunacağız. Kur'an'ın Arapça indirildiğini belirten birçok ayet-i kerime bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

"Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik."¹ "Biz onu Arapça bir Kur'an olarak (indirdik) ve onda tehditleri türlü biçimlere çevirip açıkladık ki, korunsunlar yahut (Kur'an) onlara bir hatırlatma yapsın."²

"Apaçık Arapça dille"³

"Korunanlar için bunu pürüzsüz Arapça bir Kur'an olarak (indirdik)."⁴

"Bilen bir toplum için ayetleri açıklanmış Arapça bir kitaptır."⁵

"Biz sana böyle bir Kur'an vahyettik ki, kentlerin anası (Mekke'yi) ve çevresinde bulunanları uyarasın....."⁶

"Biz düşünüp anlamanız için onu Arapça bir Kur'an yaptık."⁷

"Ondan önce de önder ve rahmet olarak Musa'nın Kitab'ı vardır. Bu da (şirk ile) kendilerine yazık edenleri uyarmak, güzel davranışları müjdelemek için Arap dili ile indirilmiş kendilerinden önceki kitabı doğrulayan kitaptır."⁸

Arapça, pek çok lehçeye sahip zengin bir dildir. Bu lehçeler içerisinde Kureyş Lehçesi, genişliği ve zenginliği, incelik ve olgunluğu ile diğer lehçelere üstünlük sağlamıştır.⁹

¹ Yusuf,12/2.

² Taha,20/113.

³ Şuara,26/195.

⁴ Zümer,39/28.

⁵ Fussilet,41/3.

⁶ Şura,42/7.

⁷ Zuhruf,43/3.

⁸ Ahkaf,46/12.

⁹ Çetin Abdurrahman, "Kur'an-ı Kerim'in indirildiği Yedi Harf İslami Araştırmalar. Ocak.1987.s.3.

Hz. Peygamber, Kureyş kabilesine mensuptu. Bunun için Kur'an Kureyş Lehçesi ile nazil olmuştur. Kur'an'da bu husus şöyle teyid edilmektedir.

"Biz o Kur'an'ı senin diline kolaylaştırdık ki, onunla korunanları müjdeleyesin ve inatçı bir kavmi onunla uyarasın"¹⁰

"Biz onu senin diline kolaylaştırdık ki, düşünüp öğüt alsınlar."¹¹

"Biz her elçiyi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara açıklasın"¹²

Bu konuda rivayet olunan bazı hadisler de, Kur'an'ın Kureyş Lehçesiyle nazil olduğunu teyid etmektedir. Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud'a (ö.32) yazdığı bir mektupta: "Kur'an Kureyş diliyle indirilmiştir. İnsanlara Kur'an'ı Kureyş diliyle okut, Huzeyl diliyle değil."¹³ demiştir. Hz.Osman, Mushafı istinsah etmek üzere, Zeyd. b. Sabit, (ö.50) Abdullah b. Zübeyir,(ö.73) Said b. As (ö.58) ve Abdullah b. Haris b. Hişam'ı (ö.79) görevlendirirken Zeyd hariç Kureyşli olan diğer üçüne: "İhtilafa düştüğünüz zaman, onu Kureyş lisanı ile yazın. Çünkü Kur'an onların diliyle indirilmiştir".¹⁴ demiştir. İbn Abbas (ö.68) ise, Kur'an'ın Kureyş ve Huzaa dili ile indirildiğini bu ikisinin bir kökten geldiğini söylemiştir.¹⁵ Kur'an'ın Kureyş Lehçesiyle inmiş olması, onda diğer Arap lehçelerinin hiçbirinden kelime bulunmadığı manasına gelmez. Kur'an'ın çoğunun Kureyş Lehçesiyle nazil olduğu manasına gelir.¹⁶ Kureyş, Arap kabilelerinden bir kabiledir. Diğer kabilelerin de, dilleri ve lehçeleri vardır: Huzeyl, Temim, Esed, Tay v.b.

Doğal olarak bazı durumlarda bu kabileler arasında bir takım farklılıklar olacaktır. Bu farklılıklar bütün bu lehçeler arasındaki farklılık ve ortak yönleri içerir. Bundan dolayı bu kabile fertlerinin Kureyş Lehçesi ile inmiş olan Kur'an'ı okumaları zor değildir. Ancak bazıları için gençliğinden beri yaşayageldikleri kabilenin diline alışkanlıklarından dolayı Kur'an'ı Hz. Peygamber'in okuduğu gibi okumaları zor oluyordu. Onlar için dillerini herhangi bir dile çevirmek kolay olmadı.¹⁷

Bu mesele Hicretten sonra, çeşitli Arap kabilelerinin İslâm'a girmesiyle daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

İbn Kuteybe, bu kabilelerden her birinin çocukluklarından beri yaşayageldikleri dillerini bırakmaya kalkışmalarının zor olacağını ve sıkıntının daha da artacağını söylemiştir. Uzun bir alıştırma yapmadan dile boyun eğdirme ve dilin alışageldiği adetleri bırakma zor olacaktı. Bundan dolayı Allah (cc)'ın rahmeti ve lütfu gereği dilde bir genişlik ve tasarruf tanındı.¹⁸ Burada işaret edilen genişlik Kur'an'ın Yedi Harf üzerine nazil olduğunu bildiren hadislerdir ki, bu hadislerin en meşhuru

¹⁰ Meryem, 19/97.

¹¹ Duahan, 44/58.

¹² İbrahim, 14/4.

¹³ İbn Hacer Askalanî Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bari Şerhu Sahihî'l-Buhârî*, Beyrut, trs. IX, 7; el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal, fi Süneni Akvali ve'l-Efal*, Beyrut, 1979, II, s.94.

¹⁴ İbn Hacer, a.g.e., IX, 9.

¹⁵ Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *el-Camiu'l-Beyan an Te'vil'l-Ayi'l-Kur'an*, Mısır, 1968, I, 29.

¹⁶ Askalanî, a.g.e., IX, 7-8; Kurtubî, *Cami'ul-Ahkami'l-Kur'an*, I, 68-69; ez-Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, I, 283-286.

¹⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, IX, 28.

¹⁸ İbn Kuteybe, *Te'vilu'l-Müşki'l-Rabi'l-Kur'an*, s.28.

çoğu sahabenin birbirine yakın lafızlarla rivayet ettikleri; "Şüphesiz bu Kur'an Yedi Harf üzerine nazil olmuştur."¹⁹ hadisidir.

Üzerinde durulması gereken hususlardan biri de Kur'an'da Arapça'nın dışında bazı yabancı kelimelerin bulunup bulunmadığı meseledir. Alimlerden bir kısmı Kur'an-ı Kerim'de Arapça'nın dışında başka bir dilden kelimelerin bulunmadığını söylemişlerdir. Ancak bunun doğruluğunu kabul etmek mümkün değildir. Zira yeryüzünde hiçbir dil, diğer dillerden tamamen arınmış olamaz.

Bazı bilginler, Kur'an'da Arapça dışında da bazı kelimelerin bulunduğunu savunmuşlardır. Kur'an'da, bu görüşün haklılığını gösteren kelimeler mevcuttur: mesela;

الرقيم ve القسطاس، القنطار، Habeşçe; الممشكلة، القسورة Rumca; سقرة ملكوت ve مناصب kelimeleri Nebatce; ربيون ve الطور kelimeleri Süryanice; السند س kelimesi Hintçedir.²⁰

Bu konuda tercihe değer diğer bir görüş Kur'an'da Arapça olmayan bazı kelimeler vardır. Ancak bunlar Arapçalaşmış ve Arapların kendi dilleri haline gelmiştir. Demek ki; bunların aslını dikkate alarak Kur'an'da Arapça'nın dışında bazı kelimelerin bulunduğunu, Araplar tarafından benimsenip Arapçalaştırıldığı için bu kelimelerin Arapça olduğunu söylemek mümkündür.²¹

III.YEDİ HARF'İN MAHİYETİ

A-YEDİ HARF İLE İLGİLİ HADİSLER VE BU HADİSLERİN TENKİDİ

1- Hadisleri Rivayet Eden Sahabeler:

Suyutî,(ö.911) El-İtkan adlı eserinde Yedi Harf'le ilgili hadislerin senelerinde isimleri geçen Ashab sayısının yirmi bir olduğunu bildirerek²² şu isimleri sayar: Ubey b. Kâ'b,(ö.19-38) Enes b.Malik, (ö.93) Huzeyfe b. Yemân, (ö.36) Zeyd b. Erkam,(ö. Semure b. Cundeb, (ö.58) Süleyman b. Surad,(ö.67) Abdurrahman b. Abbas, (?) Abdurrahman b. Mesud,(ö.79) Abdurrahman b. Avf,(ö.32) Osman b. Affan, Ömer b. Hattab, Amr b. Ebi Seleme, (ö.85) Amr b. el-As, (ö.65) Muaz b. Cebel, (ö.18) Hişam b. Hakim,(?) Ebu Bekr Nufeyl b.Haris,(?) Ebu Cüheyem el-Ensari, (?) Ebu Said el-Hudri,(ö.74) Ebu Talha Zeyd b. Sehl el-Ensari,(ö.32) Ebu Hureyre (ö.57) ve Ümmü Eyyüb.(?)²³

Taberî ise tefsirinde Yedi Harf ile ilgili naklettiği kırk hadiste, on beş sahabenin ismini zikretmektedir. Bunlar arasında Suyutî'nin zikrettiklerinden farklı iki kişi daha vardır ki, bunlar; Ubade b. Samit (ö.34) ile Abdullah b.Ömer'dir.(ö.73)²⁴ Ayrıca bu iki eserde geçmeyen Huzeyfe'yi de ilave edersek böylece rivayet eden sahabe sayısı yirmi dördü bulur. Dr. Abdussabur Şahin,Yedi Harf meselesini

¹⁹ İbn Hacer,a.g.e.,IX,23.

²⁰ Rafi Mustaf Sadik, *İcazu'l-Kur'an ve'l Belağati'n-Nebeviye*, Beyrut,1973,s,64.

²¹ Geniş bilgi için bkz.ez-Zerkeşi.a.g.e.,I,178-290 Suyutî,el-İtkan,I,135-141

²² Suyutî, Celaluddin Abdurrahman,el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, Beyrut1973,I,45.

²³ İbnü'l Cezerî Muhammed b.Muhammed,en-Neşr fi Kıraati'l-Aşr (Tahkik Muhammed ed-Deba-İl Mısır,1974,I,21.

²⁴ Taberî, *Tefsir*.I,11-20.

incelerken, konu ile ilgili hadis senetlerinin kırk altı olduğunu, bunlardan sekizinin senetlerinin zayıf, dördünde ise kopukluk olduğunu belirtir. Ona göre geri kalan otuz dört senet sağlamdır. Bunlara dil uzatan olmamıştır. Böylece konu ile ilgili hadisler tevatür derecesine ulaşmıştır.²⁵

Aslında Hz. Peygamber'den bu konuda hadis rivayet eden sahabe sayısı daha da fazladır. Hz. Osman bir gün minberde Peygamber'in: "Muhakkak ki Kur'an Yedi Harf üzerine nazil olmuştur. Her biri Şafidir, Kâfidir." buyurduğunu işiten varsa söylesin deyince, sayılmayacak kadar çok kişi ayağa kalkarak bu hadisi duyduklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Osman, ben de onlarla beraber bunun şahidiyim demiştir. Bu haber bize bu konudaki hadislerin pek çok sahabe²⁶ tarafından bilindiğini göstermektedir. Nitekim bu konudaki hadisi tevatür derecesine çıkaranlar bile vardır.²⁷

Ancak garip olan şudur ki, müsteşriklerin bir kısmı bu hadisin şaz olduğunu, müsned olmadığını iddia eder. Bundan daha da garibi bu rivayetın yani hadisin şaz olduğunu belirten rivayetın, bu hadisin mütevatir olduğunu belirten Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam'a isnad elmeleridir.²⁸

2-Yedi Harf ile İlgili Hadisler

Yedi Harf ile ilgili olarak başta Kütübü Sitte olmak üzere bir çok hadis kitabında rivayetler mevcuttur. Ancak bunların çoğu birbirine benzer lafızlarla rivayet edilmişlerdir. Biz burada sahih olarak rivayet edilen ve farklı lafızlarla ifade edilen hadisleri kaydetmeye çalışacağız.

a) Hz.Ömer'den rivayet edilmiştir: "Resulullah hayatta iken Hişam b. Hakem'in (namazda) Furkan Suresini okuduğunu işittim. Hişam bu sureyi benim okumadığım bir şekilde okuyordu. Az kalsın üzerine atılacaktım selam verinceye kadar sabrettim. Selam verince yakasından tutup:

"Bu sureyi sana kim bu şekilde öğretti?" diye sordum.

"Resulullah öğretti," dedi.

"Yalan söylüyorsun; çünkü Peygamber bana bu sureyi senin okuduğundan başka bir şekilde okuttu," dedim. Ve yakasından tutarak onu Peygamber'in huzuruna götürdüm.

"Ya Resulullah şunun Furkan Suresini, bana okuttuğundan başka bir şekilde okuduğunu işittim," dedim. Resulullah bana:

"Hişam'ın yakasını bırak" buyurdu. Ona da: "Ey Hişam oku" diye emretti. O da kendisinden duyduğu şekilde okudu. Bunun üzerine Resulullah:

"Bu sure böyle indirildi," buyurdu. Bundan sonra bana da: "Ey Ömer oku," diye emretti. Ben de onun bana öğrettiği , okuttuğu gibi okudum. Bana da:

²⁵ Abdussabur Şahin *Dr. Tarihu'l-Kur'an*, Kahire, 1966, s.25-30.

²⁶ A.g.e.,s,25-30

²⁷ İbnü'l-Cezeri, a.g.e. 1,24.

²⁸ Ecnes Celet *Teşhir. Mezahibu'l-Fetsiru'l-İslâmi*. s.54.

"Bu sure böyle indirildi. Bu Kur'an Yedi Harf üzerine nazil olmuştur. Bunlardan hangisi kolayınıza giderse onu okuyun"²⁹ buyurdu.

Bu hadiste isimleri açıkça zikredilen, Hz. Ömer de Hişam b. Hakem de Kureyş'tendir. Öyle ise ikisinin arasındaki okuyuş farklılığından doğan ihtilafın sebebi nedir? Bu konuda açıklama bulunmamaktadır.

İbn Hacer el-Askalanî, "Hz. Ömer bu sureyi Resulullah'tan daha önce öğrenmişti. Hişam b. Hakem ise sonradan Müslüman olmuştu. Hz. Peygamber ona o sureyi nazil olduğu şekilde öğretti. Hz. Ömer ise, Kur'an'ın Yedi Harf üzere nazil olduğunu bildiren hadise o zamana kadar vakıf değildi."³⁰ diye bu hadisi açıklamaya çalışır.

Bilindiği gibi Furkan Suresi Mekke'de nazil olmuştur. Mekke devrinde ise Yedi Harf ruhsatı yoktu. Demek ki, bu sure ilk önce Kureyş Lehçesi ile nazil olmuştur. Son arzda (mukabelede) karar kılınan mukabele lehçe de Kureyş Lehçesidir. Diğer taraftan hadiste isimleri geçen iki sahabenin de Kureyş'ten olması, Kur'an'da kolaylık esas olduğuna, Mekke'nin Fethinden sonra Müslüman³¹ olan Hişam'a bu sureyi kendi şivesine uygun olarak yani Kureyş Lehçesi ile öğretmesi Yedi Harf ruhsatına daha uygun olmaz mıydı? Buna rağmen Resulullah'ın ikisi de aynı kabileden olan bu iki sahabeyle neden farklı kıraatler öğretti?

Anlaşıyor ki, bu surenin ilk nazil olduğu şekli ile son arzda karar kılınan şekil arasında bir kolaylık olmak üzere farklı kıraatlere izin verilmiştir. Bu kıraat da Hişam'a öğretilmiştir. Hz. Ömer'in de bu kıraattan haberi olmamıştır. Ayrıca Hz. Peygamber bu uygulamasıyla da Yedi Harf ruhsatının hak olduğunu, bu ruhsattan her Müslüman'ın faydalanabileceğini ve mutlaka kendi lehçesiyle olması gerektiğini anlamaktayız.

b- Ebu Talha'nın bildirdiğine göre, yine Hz. Ömer ile bir şahıs arasında benzer bir ihtilaf olmuş, Hz. Peygamber ikisinin de okuyuşunu beğenmiş ve: "Ey Ömer rahmet ayetini azap, azap ayetini rahmet kılmadıkça Kur'an'ın (bu okuyuşları) doğrudur."³² buyurduğu rivayet edilmiştir.

c-İbn Abbas'tan Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Cibril bana bir harf üzere okuttu. Arttırması için müracaat ettim. Tekrar tekrar müracaatımı yapıyordum. O da her seferinde arttırıyordu. Nihayet Yedi Harf'e kadar çıktı."³³

d-Ubey b.Kâ'b anlatıyor; "Mescitte idim, birisi içeri girip namaza durdu ve tanımadığım bir kıraat okudu. Sonra, başka biri girdi ve o da arkadaşının okuduğundan başka bir kıraatte okudu. Namaz bitince hep birlikte Resulullah'ın yanına geldik ben:

²⁹ Buharî, *Fedailu'l-Kur'an*, 5 ve 27; Müslim, *Salatu'l-Müsafirîn*, 270 Hd; Ebu Davud., *Vitr*, 22; Tirmizî, *Kıraat*, 11; Nesai, *İftitah*, 38; Malik b. Enes, *Kur'an*, Hd. 5; *Kenzu'l-Ummal*, II, 591.

³⁰ İbn Hacer, el-Askalanî; *Fethu'l-Bari*, IX, 22.

³¹ İbnü'l-Esir, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed wî-Cezerî, *Usdu'l-Ğabe fi Marifeti's-Sahabe*, Kahire, 1970, V, 398.

³² Ahmet İbn Hanbel, *el-Müsned*, V, 30; Heysemi, Ali b. Ebi Bekr, *Mecmau'z-Zevaid ve Menbu'u'l-Fevaid*, Beyrut, 1967, VII; 150-151.

³³ Buharî, *Fedailu'l-Kur'an* 5; Müslim, *Salatu'l-Müsafirîn*, Hd. 272.

"Bu şahıs benim bilmediğim bir kıraat okudu, sonra öteki girdi o da arkadaşının okuduğundan başka bir kıraat okudu" dedim.

Bunun üzerine Resulullah onlara okumalarını emretti. Onlar da okudular. Peygamber, ikisinin de okuyuşlarını beğendi. Bunun üzerine içimde Peygamberi öyle bir yalanlamak geldi ki, böylesi cahiliyye döneminde bile aklıma gelmemiştir. Resulullah, beni kaplayan bu hali görünce göğsüme vurdu. Bunun üzerine benden bir ter boşandı. Sanki korkudan Allah'ı görüyor gibiydim. Resulullah bana:

"Ey Ubey, Cebrail bana bir harf oku diye gönderildi. Ben ona: "Ümmetime hafiflet" diye müracaatta bulundum. O da bana ikincide: "O'nu iki harf üzere oku". diye cevap verdi. Ben tekrar "ümmetime hafiflet" diye müracaat ettim. Üçüncüde onu Yedi Harf üzere oku "Hem sana verdiğim her cevapla birlikte benden istediğin verilecektir" dedi. Bunun üzerine ben: "Ya Rab ümmetimi bağışla" dedim. Üçüncü dediğimde de bütün yaratıkların hatta İbrahim'in beni dinleyecekleri güne baktım,³⁴ buyurdu.

e- Ubey İbnu'l Kâ'b'dan rivayet edilmiştir. "Peygamber beni Ğıfar çukuru³⁵ (gölcüğü) yanında iken Cebrail ona geldi ve dedi ki:

"Muhakkak ki, Allah ümmetinin Kur'an'ı bir harf üzerine okumasını emrediyor dedi. Peygamber:

"Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim "Benim ümmetimin buna gücü yetmez." diye cevap verdi. Cebrail ona ikinci defa gelerek:

"Allah sana ümmetinin Kur'an'ı iki harf üzerine okumasını emrediyor."dedi. Resulullah:

"Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim "Benim ümmetimin buna gücü yetmez" diye cevap verdi. Cebrail üçüncü defa gelerek:

"Allah sana ümmetinin Kur'an'ı üç harf üzerine okumasını emrediyor"dedi. Resulullah:

"Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim. Benim ümmetimin buna gücü yetmez" diye cevap verdi. Cebrail dördüncü defa geldi:

"Muhakkak ki, Allah, sana ümmetinin Kur'an'ı Yedi Harf üzere okumalarını emrediyor hangi harfle okuyorlarsa doğruyu bulmuşlardır"³⁶ dedi.

f-Ubey b. Kâ'b'dan nakledilen başka bir rivayette ise, Ubey ile başka birisinin ihtilafa düşüklerini, Peygamberin ikisinin de okuyuşunu doğru bulduğunu ve: "Ey Ubey Kur'an Yedi Harf üzerine nazil olmuştur. Onlardan hepsi de Kafidir, Şafidir."buyurduğu bildirilmektedir.³⁷

³⁴ Müslim, *Salatu'l-Müsafirin*, Hd.273; İbn Hanbel. *el-Müsned*, V,127-129; el-Hindi, a.g.e.,II,603-604.

³⁵ Medine'de bulunan Ğıfar ailesine nisbet edilen bir yerdir. Bkz. Ez-Zürkani.*Menahilu'l İrfan*,I,143.

³⁶ Müslim, *Salatu'l-Müsafirin*.Hd. 273; İbn Hanbel. *el-Müsned*.V,127-129;el-Hindi.a.g.e.II,603-604.

³⁷ Nesai, *İftitah*,38.

Ubey İbnu'l Kâ'b'dan yapılan başka bir rivayette şöyledir: "Ben bir ayet okudum. İbn Mesud ayeti başka bir kıraatta okudu. Peygambere geldim ve dedim ki:

"Bu ayeti bana şu şekilde okumadın mı?" Peygamber:

"Evet dedi." O zaman İbn Mesud:

"Aynı ayeti şu şekilde bana okumadın mı?" deyince Hz.Peygamber buyurdu ki: "Bir harf üzerine mi yoksa iki harf üzerine mi (okumak istersin) benimle beraber olan Melek (Mikail)³⁸ İki harf üzerine dedi ben de iki harf üzerine dedim. (Cebrail) iki harf üzerine mi yoksa üç harf üzerine mi? diye sordu. Benim yanımda olan melek üç harf üzerine dedi. Ben de üç harf üzerine dedim. Böylece Yedi Harfe yükseldi. O harflerden her biri Şafidir, Kâfidir. Eğer sen غفورا رحيمًا yahut علميا سميعا yahut علميا سميعا dersen; azap ayetini rahîmet, yahut rahmet ayetini azap kılmadıkça bu böyledir (doğrudur)" buyurdu.³⁹

Ubey b. Kâ'b'dan bunlardan başka da bir çok rivayetler yapılmıştır. Ancak bunların hepsi bir iki olayla ilgilidir.⁴⁰

h-Amr b. As ile bir başkası arasında kıraat ihtilafı çıktığı, bunun üzerine Resulullah'a müracaat ettiklerinde, Hz. Peygamber'in "İkisinin de kıraatı ne güzel" dediği bildirilmektedir.⁴¹

i- Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir: Hz.Peygamber şöyle buyurdu: "Kur'an Yedi Harf üzere indirilmiştir. غفورا رحيمًا ve علميا حكيمًا gibi.⁴²

i- Yine Ebu Hureyre Resulullah (sas)'den şu hadisi nakletmiştir. "Kur'an Yedi Harf üzere indirilmiştir. Kur'an hakkında münakaşa ve mücadele etmek küfürdür sözünü üç defa tekrarlamış sonra: "Kur'an'dan ne biliyorsanız onunla amel edin (bildiğinizi okuyun) Kur'an'dan bilmediğinizi de bilene bırakınız."⁴³

k-Abdullah b. Mesud (ö.32) bir adamı Kur'an okurken dinlemiş ve onun Peygamber'den işittiği kıraatten başka bir kıraatle okuduğuna şahit olmuştur. Hz. Peygamber'e durumu nakledince Resulullah bu iki sahabenin ihtilafını hoş karşılamamış ikisinin de okuyuşunun ne güzel olduğunu, kendilerinden öncekilerin ihtilaf etmeleri sebebiyle helak olduklarını bildirmiştir.⁴⁴

l-Yedi Harf'le ilgili olarak Muaz b. Cebel⁴⁵ Ümmü Eyyub⁴⁶Semure b. Cundeb⁴⁷ Ebu Bekre.(ö.50) Nufy'i el-Haris,(ö.20-30)⁴⁸ Huzeyfe b. Yeman,⁴⁹ Ebu

³⁸ Başka bir rivayete ise Hz.Peygamber 'e Cebrail ile Mikail'in geldikler (İbn Hanbel *el-Musned* V,114;)

Cebrail'in sağına, Mikail'in de soluna oturduklarını *Nesai*, *İftitah*,38; İbn Hanbel, a.g.e. V,122) belirtilmiştir.

³⁹Ebu Davud, *Vitir*,22; İbn Hanbel, a.g.e. V,124; el-Hindi, a.g.e.II,603.

⁴⁰ Bkz. Ebu Davud, *Vitir*,22; *Nesai*, *İftitah*,38; İbn Hanbel,a.g.e. V,114.

⁴¹ İbn Hanbel, a.g.e. IV,204-205; el-Hindi,a.g.e.II,50-56.

⁴² İbn Hanbel, a.g.e.,II,332 ve 440.

⁴³ Heysemî, a.g.e. VII,151.

⁴⁴ Buharî, *Enbiya*, 54.

⁴⁵ Heysemî, a.g.e.VII,154.

⁴⁶ İbn Hanbel, a.g.e.VI,433 ve 462;Heysemî,a.g.e.VII,56.

⁴⁷ İbn Hanbel, a.g.e. VI, 16..

⁴⁸ İbn Hanbel, a.g.e. VI,41; Heysemî,a.g.e.,VII,151.

⁴⁹ İbn Hanbel, a.g.e. VI,391.400; Heysemî,a.g.e.VII,150; el-Hindi,a.g.e. II,56.

Cüheyem el-Haris el-Ensari⁵⁰, Abdullah b. Ömer⁵¹ gibi bir çok sahabeden hadisler rivayet edilmiştir.

Öte yandan bu konu ile ilgili Abdullah b. Mesud'dan rivayet edilen hadislerin çoğunun zayıf olduğu bildirilmektedir.⁵² Bunlardan birisi de şu hadistir: "İlk kitap bir kapıdan ve bir harf üzere inmiştir. Kur'an ise, yedi kapıdan ve Yedi Harf üzere inmiştir. Zecir (menedici) emir (emredici) haram- helal, muhkem –müteşabih ve mesellerdir. Siz o zaman helalini helal, haramını haram kılın, emrolduklarınızı yapın, nehiy olunduklarınızı bırakın. Mesellerden öğüt ve ibret alın, muhkemiyle amel edin, müteşabihine iman edin ve "Biz ona inandık hepsi Rabbimizin katındadır"⁵³ deyin, denilmektedir. Birçok bilgin bu hadisin zayıf olduğunu bildirmiştir.⁵⁴

3-Yedi Harf ile ilgili Hadislerin Tenkidi

Yedi Harf ile ilgili hadislerin çoğu güvenilir kaynaklarda kaydedilmiş sahih hadislerdir ve bu hadisler levatür derecesine ulaşmıştır.

Rivayetlerin çoğunda birden fazla sahabenin farklı okuyuşlarından doğan ihtilafı ortadan kaldırmak için Resulullah'a baş vurdukları ve onun da Kur'an'ın Yedi Harf üzerine indirildiğini bildirerek kolaylarına geldiği şekliyle okumalarını istediği anlaşılmaktadır. Bu tür olayların bazı sahabeler arasında birkaç kere tekrar etmiş olması normaldir.

Yedi harf ile ilgili ruhsatın Cebrail tarafından getirilmiş olması da normaldir. Bununla birlikte Resulullah'ın muhtelif zamanlarda sahabeler arasında ihtilafa binaen birkaç defa tekrar etmesi de normaldir. Hadisler arasındaki farklılık da bundan doğmuş olabilir. Bir çok sahabeden yapılan rivayetlerin bazen, aynı şahıstan birden çok rivayetin olması da olayların çokluğunu göstermez. Mesela Ubey b. Kâ'b'dan yirmiyeye yakın hadis rivayet edilmiştir. Bundan onun defalarca diğer bazı kişilerle ihtilafa düşüp her seferinde Hz. Peygamber'e gitmiş olması uzak bir ihtimaldir.

Muhteva itibarıyla de hadislerde dikkatimizi çeken en önemli noktalardan birisi şudur: Söz konusu rivayetlerde Yedi Harf'in ne olduğunu açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır. Bunlardan sadece Kur'an'ın Yedi Harf üzere indirildiği gerçeği vurgulanmakta ve bu konudaki ruhsat ve kolaylığa dikkat çekilmektedir. Esasen bu konuda bir çok farklı görüş ve reyin ortaya çıkmasına sebep de ilgili rivayetlerde konunun mahiyetini açıklayıcı bir bilginin bulunmamasıdır.

B-YEDİ HARF İLE İLGİLİ MİSALLER.

Yukarıda belirttiğimiz gibi hadislerde konu ile ilgili açıklayıcı bilgi bulunmamaktadır. Sadece bir iki rivayette az da olsa açıklayıcı bilgi bulunmaktadır. Bunun için bu konudaki misalleri açıklamamız belki de bu konudaki farklı görüş ve

⁵⁰ İbn Hanbel, a.g.e. IV,169-170.

⁵¹ El-Hindi, a.g.e. 54;Taberî. Tefsir.I.13.

⁵² Es-Subhi Salih,*el-Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l İlimi il Melayin, Beyrut, 1982,55,106-107.

⁵³ Al-i İmran,3/7.

⁵⁴ El-Hindi, a.g.e. I,549-553.

reyin ne olduğu konusuna biraz ışık tutacaktır. Bu iki rivayete tekrar göz atacak olursak:

"Kur'an Yedi Harf üzere indirilmiştir".

غفورا رحيمًا ve عليما حكيمًا gibi⁵⁵ başka bir rivayette ise: "O harflerden her birisi Şafidir, Kâfidir. Rahmet ayetini azap,azap ayetini de rahmetle bitirilmediği sürece غفورا رحيمًا yahut عليما سميعا yahut عليما سميعا desen bu böyledir (doğrudur).⁵⁶ buyuruluyor.

Abdullah İbn Mesud ise,Yedi Harf konusuna ışık tutan şu sözü söylemiştir: "Kur'an'ın kıraatini dinledim ve onları birbirine yakın buldum. Öğrendiğiniz gibi okuyunuz. Münakaşadan sakınınız. Bu sizden birinize (gel anlamında) "هلم، أقبل، تعال demesi gibidir."⁵⁷

Yukarıdaki iki hadis ile İbn Mesud'un bu sözün de,Yedi harf'in ne olduğu açıklanmaktan ziyade bunun bir kolaylık olduğu vurgulanmaktadır.

Şimdi konu ile ilgili misalleri şöyle sıralayabiliriz:

a) A'meş'den (ö.148) gelen rivayete göre, Enes b. Malik: *إن نشأته الليل هي أشد وطأ* ayetini *أصوب قيلا* şeklinde okumuştur.⁵⁸ Orada bulunan bazıları: "Ey Ebu Hamza, o, *أقوم* dir dediklerinde "أقوم -أصوب، إهدي" diye cevap vermiştir.⁵⁹

b)Hz.Ömer'in *فاسعوا لي ذكر الله*⁶⁰ ayetini *فامضوا* şeklinde okumuştur.⁶¹

İmam Malik'e göre Hz.Ömer'den nakledilen bu kıraat sorulduğunda: "O caizdir, Peygamber: "Kur'an Yedi Harf üzerine indirilmiştir. Ondan kolayınıza gelenini okuyunuz buyurdu. *يعلمون تعلمون* gibidir. Ben bu tür ihtiyaçlarda beis görmüyorum" demiştir.⁶²

c)Alkame'den yapılan rivayete göre şöyle demiştir: "Şam'a geldik peşimizden yanımıza Ebu Derda (ö.32) geldi ve: "İçinizden Abdullah İbn Mesud'un kıraatini üzere okuyan var mı? "diye sordu. Evet ben okurum, dedim. Ebu Derda, *والليل إذا يغشى* ayetini nasıl okuduğunu işittim diye sordu ben onu " *والليل إذا يغشى* diye okurken işittim; dedim. Bunun üzerine Ebu Derda: (ö.32) "Vallahî, bende Resululla'nın onu bu şekilde okuduğunu işittim. Lakin Şamlılar benim onu "وماخلق" şeklinde okumamı istiyorlar ama ben onlara uymuyorum" dedi.⁶⁴

⁵⁵ İbn Hanbel a.g.e.IV,204-205; el-Hindî, a.g.e.,II,50 ve56.

⁵⁶ İbn Hanbel,a.g.e, V,124; Ebu Davud *Sünen,Vitir*,22.

⁵⁷ İbn Manzur,*Lisanu'l-Arab*,IX,41;ez-Zerkeşi,*el-Burhan*,I,28.

⁵⁸ Müzemmil,73/6.

⁵⁹ Heysemî, *Zevaid*,VII,156; Taberî, *Camiul Beyan an Te'vili Ayi'l Kur'an*,I,22; Kurtubî,*Camiu'l-Ahkami'l-Kuran*, Mısır,1966 I,43; Kasimî,Muhammed b. *Cemaleddin, Mehasinu't Te'vil* (Kasimî Tefsir) Tahkik Muhammed Fuad Abdulbaki) Daru'l İhyai Kutubi'l Arabiye, 1957,I,285.

⁶⁰ Cuma,62/9

⁶¹ Buharî, *Tefiru'l-Kur'an (Suretu'l-Cuma)*

⁶² Ebu Şame *el-Mukdişi, el-Mürşidu'l-Veciz*,104-105.

⁶³ El-Leyl,92/1.

⁶⁴ Buharî, *Tefsiru'l-Kur'an*,2; Müslim, *Salatu'l-Müsafirîn*,282.

d) Ubey b. Kâ'b: اذ جعل الذين كفروا في قلوبهم الحمية حمية الجاهلية فأنزل الله سكينته على رسوله اذ جعل الذين كفروا في قلوبهم الحمية حمية الجاهلية ولو حميتكم كما حموا الفسد المسجد الحرام فانزل الله اyetini⁶⁵ şeklinde okuyordu.

Bu haber Hz. Ömer'e ulaştınca buna çok kızdı ve Ubey'i yanına çağırttı. Sahabeden bazıları da bulunuyorlardı. Hz. Ömer: "Fetih Suresini kim okur?" dedi. Zeyd bildiği şekliyle okudu. Hz. Ömer Ubey'e kızgınlığını belirtince Ubey, bunu Resulullah'ın kendisine böyle okuttuğunu belirterek "İstersen Peygamber'in bana okuttuğu gibi insanlara okuturum. Aksi halde hayatta olduğum süre içinde bir tek hafz bile okutmam," deyince Hz. Ömer okutmasını istedi.⁶⁶

e) Ubey b. Kâ'b İrânî kimseye Kur'an okutuyordu. Bu kimse: طعام الاثيم اyetindeki الاثيم lafzını ايم diye okumuştur. Bu sırada oraya gelen Peygamber; adamın okuyuşunu işitmiş ve ona "طعام الظالم" de buyurmuştur. Adam o ayeti o şekilde okuyabilmişti.

Resulullah Ubey'e bu şahsın dilini düzeltip öğretmesini böylece kendisinin me'cur olacağını bildirdikten sonra, Kur'an'ı indiren Yüce Allah'ın onda lahn (yanlış) yapmadığını kendisine Kur'an'ı getiren ile kendisinin de lahn yapmadıklarını ve onun apaçık Arapça Kur'an olduğunu söylemiştir.⁶⁷

f) Aynı konu ile ilgili olarak Abdullah b. Mesud'dan buna benzer bir olay nakledilmiştir. İbn Mesud, Arap olmayan kimseye, bir önceki maddede sözü geçen (Duhan,44/43-44) ayetleri okuyordu. Fakat bu şahıs, الاثيم lafzını telaffuz edemiyordu. Bunun üzerine İbn Mesud: "طعام الفاجر" demesini söyledi.⁶⁸

g) Yine İbn Mesud'un: اذ كانت الاصححة واحدة: اذ كانت الاصححة واحدة⁶⁹ ayetini اذ كانت الاصححة واحدة şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir.⁷⁰

h) İbn Mesud'un ve Said b. Cübeyr'in; (ö.95) "O gün dağlar atılmış renkli yün gibi olurlar"⁷¹ ayetini اذ كانت الاصححة واحدة şeklinde okudukları nakledilmiştir.⁷²

ı) İbn Mesud ve Hz. Ali; "Meyve dizili muzlar"⁷³ ayetini اذ كانت الاصححة واحدة şeklinde okumuştur.⁷⁴

j) Abdullah b. Ömer'in " فَرُوحٌ وَرِيحَانٌ (Vakia,56/89) ayetini فَرُوحٌ şeklinde okumuştur.⁷⁵

k) Ubey b. Kâ'b "وكان ورائهم ملكٌ يأخذ كل سفينة غصبا" "Çünkü ileride her sağlam gemiyi zorla alan bir kral var."⁷⁶ ayetini اذ كانت الاصححة واحدة şeklinde okuduğu nakledilmiştir.⁷⁷

⁶⁵ Fetih,48/26.

⁶⁶ Hakim, *el-Müstedrek*, II, 255-256; el-Hindî, a.g.e, II, 568, 594-595.

⁶⁷ El-Hindî, a.g.e, II, 608-609.

⁶⁸ İbn Arabî Muhammed b. Abdullah, *Ahkamul-Kur'an*, IV, 1691-1692.

⁶⁹ Yasin, 36/29.

⁷⁰ Taberî, *Camiul Beyan*, I, 23.

⁷¹ Karîa, 101/6

⁷² Buhârî *Tefsiru'l-Kur'an (Suretu'l-Karia)*

⁷³ Vakia, 56/29.

⁷⁴ Heysemî, *Zevaid*, VII, 156.

⁷⁵ Heysemî, *Zevaid*, VII, 156.

l)Hz. Ömer bir akşam namazında; والتين والزيتون وطور سينين;⁷⁸ ayetini والتين والزيتون وطور سيننا şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir.⁷⁹

m) Hz. Ömer'in إذا كنا عظاما نخرة "Biz çürümüş kemikler olduktan sonra"⁸⁰ ayetini نخرة şeklinde okuduğu bildirilmiştir.⁸¹

n)Hz. Ali'nin; والعصر والترائب الذهران الإنسان لفي خسر şeklinde⁸² başka bir rivayette ise, وإنه فيه أحر الذر şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir.⁸³

p)Enes b.Malik: (ö.93) وكنتنا عليهم فيالآن النفس بالنفس والعين بالعين (ö.93) Hz. Peygamber'den والعين بالعين şeklinde okuduğunu duymuşum.⁸⁵

r)Ubey b.Kâ'b'ın Hadid,57/13 ayetindeki; أرجونا kelimesini مِيلونا şeklinde للذين الذين şeklinde okuduğu nakledilmiştir.⁸⁶

s)Yine Ubey b. Kâ'b'ın, "كلما اضاء لهم مشوا فيه" (Bakara,2/20) ayetini سوعوا veya مرؤافيه şeklinde de okuduğu rivayet edilmiştir.⁸⁷

Bu misaller ve bundan önce geçen hadislerin ışığı altında düşünecek olursak,Yedi Harf'in Kur'an okumada kolaylık sağlayan bir takım vecihler olduğunu söylemek mümkündür.

Bazı bilginler verilen bu misallerin nesh edildiğini söylerler ancak bunların bu kanaatlerini doğrulayacak sağlam delil bulunmamaktadır. Özellikle Ebu Derda, Ubey b. Kâ'b, İbn Mesud gibi sahabelerin kendi görüşlerinde ısrar etmeleri, nesh edilmiş kıraat olmadığını kanıtlamaktadır.

C-YEDİ HARF İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER VE BU GÖRÜŞLERİN TENKİDİ .

Kur'an-ı Kerim'in Yedi Harf üzerine indirilmiş olması sahih hadislerle sabittir. Ancak Yedi Harf'ten ne kastedildiğine dair herhangi bir haber nakledilmemiştir. Bundan dolayıdır ki, gerek mütekaddimin gerekse müteahhirin alimleri Yedi Harf konusunda görüş birliğine varmamışlardır. Bu konuda kırka yakın görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerin bir kısmı "Yedi harf" meselesini izah etmekten uzak, dayanaksız görüşlerdir. Diğer bir kısmı ise, bazı tali farklılıklarının yanı sıra birbirlerine çok benzemektedir. Bunun için biz bu görüşlerden bir kısmını "zayıf görüşler", bir kısmını da "kuvvetli görüşler" başlıkları altında ele alacağız. Önce sağlam mesnetleri olmayan zayıf görüşleri; daha sonra da, kuvvetli görüşleri nakledeceğiz. Sonra da tenkide değer gördüklerimizi tenkit edip inceleyeceğiz.

⁷⁶ Kehf,18/79.

⁷⁷ El-Hindî, a.g.e.II,608.

⁷⁸ Tin,95/1-2.

⁷⁹ El-Hindî, a.g.e. II,591-592.

⁸⁰ Naziat,79/11

⁸¹ el-Hindî, a.g.e.II,591.

⁸² El-Müstedrek,II,534.

⁸³ El-Hindî, a.g.e,II,601.

⁸⁴ Maide,5/45.

⁸⁵ Kisâi, Kıraatinde böyledir. Bkz. Paluvi Abdulfettah,Zübdu'l-İrfan,51.

⁸⁶ Kurtubî,Camiu'l Ahkamı. I.42:İbn Kesir,Fedailu'l- Kur'an,37.

⁸⁷ İbn Kesir,a.g.e,37.

1.Yedi Harf'i, Kur'an'ın Muhtevası ve Anlamına Yorumlayanlar ve bu görüşlerin Tenkidi

a)Yedi Harf; Kur'an-ı Kerim'de bulunan haram-helâl, muhkem-müteşabih, inşa ve haberdir.⁸⁸

b) Nasih-Mensuh, Has-A'mm,mücmel-mübeyyen ve müfesserdir.⁸⁹

c) Emir-Nehiy, taleb, dua, haber, istihbar ve zecr'dir.⁹⁰

d) Va'd-Vaid, mutlak- mukayyed, tefsir, i'rab ve te'vildir.⁹¹

e) Mutlak-mukayyed, a'mm-has, nass-müevvel, nasih- mensuh, mücmel-müfesser, istisna ve kısımlarıdır.⁹²

f) Mukaddem-muahhar, feraiz, hudut, mevaiz, müteşabih ve emsaldir.⁹³

g) Hafiz ve sila, takdim ve te'hir, kalp ve istiare, tekrar, kinaye hakikat ve mecaz, mücmel ve müfesser, zahir ve gâiptir.⁹⁴

h) Tezkir ve te'nis, şart ve ceza, tasnif ve i'rab, yeminler ve cevaplar, cem ve tefrik, tasğir ve ta'zim edalların değişmesidir.⁹⁵

i)Yekîn ile zühd ve kanaat, haya ile cezm ve hikmet, fakr ile fütüvvet ve kerem haluf ile mücadele ve murakabe, rıza ile reca, tazarru ve istiğfar, muhabbet ve muhasebe ile şükür sabır müşahede ile sevtir.⁹⁶

j)İspat ve icat ilmi, tevhid ilmi, tenzih ilmi, zat sıfatları ilmi, fiil sıfatları ilmi, avf ve azap ilmi, haşır ve hesap ilmi, nübüvvet ilmi ve imamet ilmidir.⁹⁷

k) Sahâbeden, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, İbn Mesud, İbn Abbas, ve Ubey b.Kâ'b'in kıraatleridir.⁹⁸

l)Heca harflerinin anası sayılan, elif, be, cim, dal, ra , sin ve ayin harfleridir.⁹⁹

m) Bazıları bu Yedi Harf'ten maksat bilinen Yedi Kıraat (Kıraat-ı Seb'a)dır demişlerdir.¹⁰⁰ Bu fikir her iki terkipte de (Ahruf'u Seb'a- Kıraat-ı Seb'a) geçen yedi kelimesinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi üçüncü asrın sonlarına doğru İbn Mücahit pek çok kıraat içinden yedi ismi bir kitapta toplamış daha sonraları bu yedi kıraat meşhur olmuştur. Oysa iki terkipte de "yedi" rakamının olması tesadüfidir.¹⁰¹ Kaldı ki, bu yedi kıraatle birlikte üç kıraat daha vardır ki, bunlar da

⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*,1,24.

⁸⁹ a.e.,a.y.

⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, a.g.e.,I, 24-25.

⁹¹ a.e.,a.y.

⁹² ez-Zerkeşi, *el-Burhan*, I,225.

⁹³ es- Suyutî,*el-İtkan*, I,49.

⁹⁴ ez-Zerkeşi, a.g.e, I,225.

⁹⁵ ez-Zerkeşi, a.g.e, I,225-226.

⁹⁶ ez-Zerkeşi,a.g.e, I,226.

⁹⁷ a.e.,a.y.

⁹⁸ es- Suyutî, a.g.e, I,49.

⁹⁹ a.e.,a.y.

¹⁰⁰ Kurtubî, *Camiu'lAhkani'l Kur'an*, I,16; ez-Zerkeşi,a.g.e,I,214

¹⁰¹ ez-Zerkeşi,a.g.e, I,214;ez-Zürkanî. a.g.e, I,190-192.

mütevatirdir. Bunlarla birlikte "Kıraat-ı Aşereyi" oluştururlar ve tamamı Kur'an'ın lafız yapısından kaynaklanır.

n) İdğam, izhar, tefhim, terkik, medd, kasr, ve imladır.¹⁰² Yahut İdğam ve izhar, tefhim ve terkik, imale ve isba, medd ve kasr, teşdid ve tahfif, telyin ve tahkiktir.¹⁰³

p)Yedi Harf bazı ayetlere mahsus yedi türlü okuyuştur.¹⁰⁴ Mesela **أَب لَمْ** (Enbiya,21/67) "أَب" lafzının yedi türlü okunması gibi.

Bütün bu görüşler Yedi Harfi açıklamaktan uzaktır. Çünkü bunlara "Harf" denmez. Yukarıdaki hadislerde de görüldüğü gibi sahabe Kur'an'ın hükümlerine ve tefsirine değil, aynı anlama gelen kelimelerin farklı kıratlarında ihtilaf etmişlerdir.¹⁰⁵ Kaldı ki bu görüşlerin sahipleri belli bir "Yedi çeşit" üzerinde de ittifak edememişlerdir. Üstelik sayılan şeyler bazen yediden fazla, bazen de eksiktir. Bu görüş sahiplerinin dayanağı İbn Mesud'un hadisi¹⁰⁶ olmakla beraber bu hadisin zayıf olduğu daha önce belirtilmişti.

Bu görüşlerin bir kısmı sadece meseleyi tilavet yönünden izah etmeye çalışan görüşlerdir. Fakat bunlar da konuyu tam olarak izah etmekten uzaktır. Aslında kurraya nisbet edilen bu görüşlerin bir kısmının tam olarak kurraya ait olduğunu söyleyemeyiz. Nitekim bu kurraların hiç biri böyle düşünmemiştir. Onun için bu görüşlerin bir kısmı mesnedi olmayan zayıf görüşler olduğu gibi "Yedi Harf" meselesini izah etmekten de uzak görüşlerdir.

2.Yedi Harf'i, Lafızların Okuyuş Şekline Yorumlayanlar ve Bu Görüşlerin Tenkidi.

Yedi Harf'le ilgili görüşlerden bazıları da yukarıda naklettiğimiz görüşlere nisbetle daha kuvvetli ve daha dikkat çekicidir. Şimdi bunları kısaca izah edip tenkidlerini yapmaya çalışacağız.

a) Bazı alimlere göre "Yedi Harf" (*el-Ahrufu's-Seb'a*) tabiri medlulü müşkil, manası itibariyle de müteşabiḥ deyimdir, çünkü harf kelimesi bir çok manaya delalet eden ortak bir lafızdır. Bundan dolayı hangi mananın kast edildiği anlaşılabilir. Bu görüş sahiplerinden birisi de Ebu Cafer Muhammed b. Sadan'dır.(ö.1229)¹⁰⁷

Bu görüşü tenkid edenler, hadislerde geçen "el-Ahruf" kelimesinin mutlak olarak söylenmediğini beyan ederler. Zira rivayetlerin siyakından da bunun Kur'an'ın okunuş vechleri olduğu anlaşılabilir.¹⁰⁸

Aslında Yedi Harf meselesi Kur'an'ın kıraatıyla ilgili bir meseledir. Fakat hadislerde net olarak belirlenmediği için bunu temelden bir tarafa atamayız. Zaten

¹⁰² Hazin, Ali b. Muhammed, *Lubab'ı Te'vil fi Meanı'l Tenzil*, Beyrut Trs.,1,9.

¹⁰³ ez-Zerkeşi, a.g.e.,1,226; Suyûli.a.g.e.,1,46.

¹⁰⁴ ez-Zerkeşi, a.g.e.,1,226; Suyûli.a.g.e.,1,46.

¹⁰⁵ İbnu'l- Cezeri,a.g.e.,1,24-25;Ez-Zurkani, a.g.e.,1,183-184.

¹⁰⁶ Yedi harfe ilgili hadisler kısmına bkz.

¹⁰⁷ ez-Zerkeşi,a.g.e, 1,213; Suyûli.a.g.e.1,45.

¹⁰⁸ Zurkani, a.g.e, 1,172.

tamamen açık bir şekilde ifade edilmiş olsaydı bu kadar farklı görüşler ileri sürülmezdi.¹⁰⁹

Ayrıca "el-ahruf" kelimesi ile birlikte "es-seb'a" kelimesinin de ne anlama geldiği kesin olarak izah edilmemiştir.¹¹⁰ Çünkü "Yedi" kelimesinin adet mi yoksa bir çoğulun ifadesi mi olduğu kesin olarak anlaşılmamaktadır. Bununla birlikte bu görüş tam olarak çözüm getirici bir görüş değildir.

b) Ebu Ubeyd Kasım Sellam, (ö.22,24) Ebu Hatim Sicistanî, (ö.277) İbn Atiyye, (ö.126) Kadı Ebubekir b.Tayyip (IV.asır ?) ve Beyhakî (ö.458) gibi İslâm alimleri, "Yedi harf"ten maksadın Arap kabilelerinden yedisinin dili ve lehçesi olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bu görüş aynı zamanda en çok taraftarı olan görüşlerden biridir.¹¹¹

Bu görüş sahipleri de yedi kabilenin hangi kabileler olduğu konusunda, ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bunların, Kureyş, Huzeyl, Hevâzin, Ezd, Kinane, Temim ve Yemen lügatı olduğunu savunurken, bazıları ise, Kureyş, Huzeyl, Temim, Ezd, Rabia, Hevâzin, Sa'd b. Bekre lügatları olduğunu söylerler. Bazıları da, Mudar kabilelerinden olan, Kureyş, Kinane, Esed, Huzeyl, Temim, Dabbe ve Kays lügatları olduğunu söylemişlerdir.¹¹²

Yedi Harf'in yedi lügat olduğunu söyleyenler de, Kur'an'ın tamamının yedi lügat üzere indirildiğini savunmaktadır. Bu görüş sahiplerinden Ebu Ubeyd, Kur'an'ın dağınık olduğunu, bir kısmının Kureyş, bir kısmının Huzeyl, bir kısmının Hevâzin, bazısının Yemen v.s. lügatleriyle indirildiğini söylemektedirler.¹¹³

Taraftarları çok olan bu görüş başta İbn Kuteybe, İbn Cerir, (ö.310) İbn Abdiberr, (ö.463) Suyutî, Zurkanî ve Subhi Salih gibi İslâm alimlerince tenkid edilmiştir.¹¹⁴

Bu görüşün tenkitçileri; Kur'an'da yedi kabilenin dilini değil, kırka yakın dile ait kelimeler tespit etmişlerdir.¹¹⁵ Bunun yanında söz konusu yedi kabile konusunda da ittifak edilmemiştir. Öte yandan Kur'an'ın bir kısmının Kureyş, bir kısmının Huzeyl, Hevâzin ve Yemen lügatlarıyla indirilmiş olmasının "Yedi harf" ile ilgili hadislerde vurgulanan kolaylık meselesine aykırı olduğunu söylerler. Çünkü bir kabile Kur'an'ı başka kabilelerin diliyle okumak zorunda kalacaktır. Bu da kolaylığın yerine zorluğun getirilmiş olması demek olur.¹¹⁶

Buna rağmen bu görüş tamamen yabana atılacak bir görüş değildir. Çünkü Kur'an'ın tamamı yedi lehçe ile indirilmiştir. Ancak her kabile manaları değişmeyecek

¹⁰⁹ Kasımî, a.g.e, I,287.

¹¹⁰ İbnü'l-Cezerî, en-Neşr,I,24.

¹¹¹ Kurtubî, a.g.e, I,43-44; İbnü'l-Cezerî, a.g.e., I,55,217-218; Suyutî, *el-İtkan*, I,47.

¹¹² Ebu Şa'me, *el-Mürşidu'l-Veciz* s.94 ve 110; ez-Zerkeşî, a.g.e, I,219; Askalanî, *Fethu'l-Bari*, IX,23; Suyutî, a.g.e, I,47; Zurkanî, a.g.e, I,180-182.

¹¹³ Ebu Şa'me, a.g.e, s.71; Zerkeşî, a.g.e, I,217; Askalanî, a.g.e, IX,24; İbnü'l-Cezerî, a.g.e, I,24.

¹¹⁴ Zurkanî, a.g.e, I,181; Subhi Salih, *el-Mebahis*, 105-106.

¹¹⁵ Subhi Salih, a.g.e, s.105.

¹¹⁶ Zurkanî, a.g.e, I,180-181.

şekilde bazı kelimeleri kendi lehçesiyle okumuştur. öylece Kur'an okumada kolaylık sağlanmıştır.

c) Bazı alimler "Yedi Harf"ten maksadın; aynı anlama gelen çeşitli lafızların yedi vechidir derler. Örneğin "gel" anlamına gelen اقيل تعال هلم gibi denilmiştir. Bu görüşün de taraftarları çoktur.¹¹⁷ İbn Vehb (ö.198) gibi alimler bu görüştedir.¹¹⁸ İbni Mesud, ve Enes b. Malik'in¹¹⁹ aynı görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü kendisi اقوم كيدا kelimesine itiraz edildiğinde "اقوم اصوب اهدى" hepsi birdir.¹²⁰ diye cevap vermiştir. İbn Teymiyye de (ö.728) bu görüşü benimsemiştir.¹²¹

Bu görüşün eksik tarafı lehçelerin "Yedi harf" ile sınırlandırılmış olmasıdır. Çünkü sadece yedi lehçe değil bir çok lehçe vardır. Bu görüş sahipleri de, "Yedi Harf" meselesinin esas amacının kolaylık olduğunu göz ardı etmişlerdir.¹²²

ç) Yedi Harf ile ilgili bir görüş de şudur: Yedi Harften maksat bilinen yedi sayısı olmayıp kolaylık, genişlik ve çokluk demektir. Bu görüş Kadı İyad'a (ö.544) nispet edilmektedir.¹²³ Kasimî de bu görüştedir.¹²⁴

d) Başka bir görüşe göre "el-Ahrufu's-Seb'a" terkindeki "es-Seb'a" ile belli bir adet kastedilmektedir. Onlu sayılarda, yetmiş, yüzü sayılarda, yedi yüzün çokluğu ifade etmesi gibi, birli sayılarda da yedi çokluğu ifade eder.¹²⁵ Nitekim İbni Manzur, yedi, yetmiş ve yedi yüz sayılarının Kur'an, hadis ve Araplar nezdinde, bazen çokluk ifade ettiğini belirterek ayet ve hadislerden örnekler verir.¹²⁶

Bu hususta İsmail Cerrahoğlu da şöyle diyor: "Kanaatimizce burada üzerinde durulması gereken diğer bir husus da, hadiste geçen yedi rakamının Sami kavimleri indinde ifade ettiği manadır. Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse diğer mukaddes kitaplarda kesretten kinaye olarak bir çok sayının kullanıldığını görmekteyiz. Zaten hadislerin ifadesinde de bu husus biraz sezilmektedir. Cebrail (as) üç defa gidip geliyor; dördüncüsünde "Yedi harf"e müsaade ediliyor. Acaba bu yedi rakamının ifade ettiği şey, yedi sayısı mıdır yoksa bir çokluğun ifadesi midir?" diye sorar.¹²⁷

Maruice BUCAILLE de bu konuda şöyle der: "Alemler tabiri Kur'an'da onlarca defa geçer. Gökler ise çoğul olarak geçmekle kalmaz ayrıca sembolik olarak bir değer belirten yedi rakamıyla da nitelendirilir. Yedi rakamı Kur'an'da muhtelif hususlar için yirmi dört defa kullanılır. Rakam ekseriye müteaddit anlamına gelince bu rakamın bu manada kullanılmasının sebebi açık olarak bilinmemektedir.

¹¹⁷ Kurtubî, Camiu'l Ahkam, I.42-43:Zurkanî,a.g.e.I,220-222, 174-175; Suyuti,a.g.e.I,46-47; Subhi Saih,a.g.e.s,107

¹¹⁸ Taberî, a.g.e.I,25; Kurtubî,a.g.e.I.42.

¹¹⁹ Heysemî,Zevaid,VII,156; Taberî, a.g.e.I,22;Kurtub,a.g.e.I,43.

¹²⁰ Taberî, a.g.e.I,22; Kurtubî,a.g.e.I.48.

¹²¹ İbn Teymiyye, Feteva,XIII,391.

¹²² Zurkanî,a.g.e, I,174-179;Subhi Saih,a.g.e,106-107.

¹²³ Suyuti,a.g.e.I,45;Zurkanî,a.g.e.I.174-179; Subhi Saih,a.g.e.106-107.

¹²⁴ Kasimî,a.g.e.I,287.

¹²⁵ Kasimî,a.g.e.I,287.

¹²⁶ İbn Manzur, Lisanu'l- Arab,VIII, 146-147.

¹²⁷ Cerrahoğlu İsmail, Tefsir Usulu. Ankara,1979, s.99.

Yunanlılarda ve Romalılarda yedi rakamını, aynı şekilde müphem bir çoğunluk ifade ettiği anlaşılmaktadır" der.¹²⁸

Gerek Kur'an'daki gerekse hadislerdeki bu sayıların tefsiri yapılırken bunların gerçek manaları ile birlikte, çokluktan kinaye olabileceklerine de dikkat çekilmiştir. Mesela: "O ki, birbirine mutabık yedi göğü yaratmıştır."¹²⁹ ayetinde geçen yedi rakamı, gerçek manasında olabileceği gibi, çokluktan kinaye olarak da yorumlanmıştır.¹³⁰

Yine "Onlar için yetmiş kere istiğfar etsen....."¹³¹ ayetinde yetmiş rakamı, Nesefi,¹³² Meraği,¹³³ ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın da¹³⁴ aralarında bulunduğu, bilgiler tarafından çokluk olarak nitelendirilmiştir.

"Ümmetim yetmiş fırkaya ayrılacaktır."¹³⁵ hadisi de bazı bilginler tarafından çokluktan kinaye olarak değerlendirilmiştir.¹³⁶

Aynı şekilde "Ümmetimden yetmiş bin kişi sorgusuz sualsiz cennete girecektir."¹³⁷ hadisinde de çokluktan kinaye olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁸ Ayrıca bu konuda misalleri çoğaltmak mümkündür.¹³⁹

Görüldüğü gibi, gerek ayetlerde gerekse hadislerde geçen sayılar daha çok çokluktan kinaye olarak kullanılmıştır. Bu bakımdan konumuzla ilgili olarak "es-Seb'a" tabirinin de çokluktan kinaye olması kuvvetle muhtemeldir. Daha önce zikredilen hadisler de bu görüşümüzü destekler mahiyettedir. Çünkü söz konusu hadislerin bazılarında Kur'an'ın üç, bazılarında dört, bazılarında beş.....ve bazılarında on harf üzere indiği bildirilmektedir. Bu farklı rivayetlerin tek sayı üzerinde ittifak etmemiş olması dolayısı ile konumuzla ilgili olan yedi rakamının da, çokluktan kinaye olduğu kanaatini taşıyoruz.

Semure bin Cundeb'ten rivayet edilen bir hadiste; "Kur'an üç harf üzere indirilmiştir."¹⁴⁰ buyurulmaktadır. Zehebi,(ö.752)Telhisinde de bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.¹⁴¹ Abdullah b.Abbas'tan (ö.68) rivayet edilen bir hadiste ise, "Kur'an'ın dört harf üzere indirildiği"¹⁴² ifadesi vardır.

Ebu Hureyre'den yapılan rivayetlerden birisinde ise, "Kur'an'ın bes vecih üzerine indirildiği"¹⁴³ ifadesi vardır.

¹²⁸ Bucaille, Maurice, *Kitab-ı Mukaddes Kur'an ve İlim*, trc.Suat Yıldırım,İzmir,1981.s.108-109.

¹²⁹ Mülk,67/3.

¹³⁰ Elmalılı Hamdi Yazır,*Hak Dinü Kur'an Dili*,VII,5161.

¹³¹ Teybe, 9/80.

¹³² Nesefi, *Medariku'l. Tenzil*,II,138.

¹³³ Meraği, *Tefsir*, X,655.

¹³⁴ Elmalılı, a.g.e. IV,2595.

¹³⁵ Ebu Davud. Sünnet,1; İbn Mace.Fiten,17;Tirmizi. İman,18.

¹³⁶ Bekir Topaloğlu, *Kelam İlimine Giriş*,164-165.

¹³⁷ Buhâri, *Bed'ül Halk*,8;Müslim.Salatü'l-Müsafirîn,316.

¹³⁸ Aynî, *Umdetü'l-Karî,Şerhu's-Sahihü'l-Buhârî*,XXIII,117.

¹³⁹ Geniş bilgi için bkz.İbnu'l-Cezzerî,a.g.e. I,25-26,55.

¹⁴⁰ İbn Hanbel *el-Müsned*,V,22:el-Hindî,*Kenzu'l-Ummal*,II:53.

¹⁴¹ Hakîm, a.g.e. II,23.

¹⁴² Heysemî, a.g.e.VII,152; el-Hindî,a.g.e..II,55.

¹⁴³ El-Hindî,a.g.e. I,607.

Hz. Ali'nin rivayet ettiği bir hadiste, Peygamberimiz'in "Kur'an on harf üzere nazil olmuştur." Buyurduğu nakledilmektedir.¹⁴⁴

Yapılan rivayetlerde değişik sayıların zikredilmesi bize, "Yedi Harf"ten maksadın yedi sayısı ile sınırlı olmayan bir takım vecihler olduğunu göstermektedir. Öyle ise daha önce de belirttiğimiz "Yedi Harf" konusu ile birlikte bu açıklamalarımızı da düşünecek olursak; Yedi Harf, Yedi ile sınırlı olmayan; Kur'an'ın bir an önce benimsenip yayılabilmesi için herkesin kolayına geldiği bir tarz ile Kur'an'ı okuyabilmesini amaçlayan bir kolaylıktır.

Ancak bu görüşe başta Suyutî ve Subhi Salih olmak üzere bazı alimler karşı çıkmışlarsa da, bunların bu karşı çıkımları tatmin edici değildir. Suyutî üç hadisi delil göstermekle bu görüşe karşı çıkmıştır. Bunlardan İbn Abbas¹⁴⁵ ve Ubeyy¹⁴⁶ hadislerinde nihayet "Yedi Harf'e ulaştı" kaydının olmasını ileri sürüyor. Ayrıca Ebu Bekr'e hadisinde : "Bana Cibril ve Mikail geldi. Cibril Kur'an'ı bir harf üzerine oku, dedi. Mikail de harfi artır, dedi. Cibril Kur'an'ı Yedi Harf üzere oku, dedi. Rahmet ayetini azap ayetiyle yahut azap ayetini rahmetle bitirmedeğin müddetçe bu harflerin hepsi kâfidir, şâfidir."¹⁴⁷ buyurulmuştur. Ayrıca Suyutî, şu ifadeyi de ekliyor: "Mikâil'e baktırn sustu. Bildim ki, sayı sona ermiştir."¹⁴⁸ Ancak Suyutî'nin naklettiği bu ilave metin diğer sahih hadis kitaplarında mevcut değildir. Sadece ed-Dai'nin (ö.444) "Camîu'l-Beyan" adlı eserinde bu rivayete rastlamaktayız.¹⁴⁹ muhtemeldir ki, Suyutî bu hadisi ed-Dai'nin eserinden nakletmiştir. Kaldı ki, bu ziyadelik sahih olsa bile, sayının yedi ile sınırlandırılmasına imkân yoktur. Çünkü başka rivayetlerde de bu sayı bazen artmakta bazen de azalmaktadır. Belki de yedi sayısı ile yetinilmesi bu olayın uzatılmaması içindir. Ayrıca daha önce de belirttiğimiz gibi, çokluktan kinaye olarak yedi sayısı zikredilmiştir. Böylece yediye ulaşınca çok ruhsata izin verildi, demektir. Artık konuşmanın üatılmasına gerek yoktur. Bu sebepten dolayıdır ki, çokluk ifade eden sayıda hadis son bulmuştur.

Subhi Salih ise, konu ile ilgili tenkidinde özetle şöyle demektedir: "Alimlerin şu soruyu sormaları gerekmektedir. Sayı şu Yedi Harf'e münhasır mıdır, yoksa bundan maksat okuyucu için kolaylık ve genişlik sağlamak mıdır? Bu hasrı uzak görenler tevatür derecesinde olan naslardan kaçınmada aşırı gitmektedirler. Kaldı ki, insanların yediye çokça zikretmeleri yedi sayısının kastedilmediğini akıl dışı bırakmaktadır. Hele hadis direkt olarak vahiy ve nüzûlundan bahsediyorsa bu gibi durumlarda Resulullah'ın haberi kapalı bırakması ve mefhumu açık olmayan bir sayı zikretmesi düşünülemez. Sahabenin alimleri itikad ile ilgili olan bir hususta böyle bir şey nakletmemiştir. Ama hadislere aldırış etmeyen, onları terk etmede veya onları zihinlerinde başka manada kullanmada işi aceleye getirenler şu görüşü ileri sürdüler. Yediden maksat sayının kendisi değildir. Ondandır maksat kolaylık ve geniştir. Suyutî bu görüşü kendince güçlü naslara dayanarak bu şekilde nakletmektedir, der. O

¹⁴⁴ El-Hindî, a.g.e, II,16.

¹⁴⁵ Buhârî, Fedailu'l-Kur'an,5;Müslim,Salatu'l-Müsafirin,227.

¹⁴⁶ Nesâî, İftitah,18.

¹⁴⁷ İbn Hanbel, a.g.e, V,41;Heysemi, Mecmeu'z-Zevaid,VII,151.

¹⁴⁸ Suyutî,a.g.e.,I,146.

¹⁴⁹ Ed-Dai,Cami'ul-Beyan.vr.36 b.İbnu'l-Cezerî,en-Neşr.I,26.

halde burada alimlerin çoğunun anladığı şekliyle hasr ifade etmektedir. Bu sebeptendir ki, bu belli sayıyı araştırılıp bulmaya büyük önem vermişlerdir.¹⁵⁰

Subhi Salih'in dediği gibi, alimlerin çoğunun buradaki yediden hasrı anladıkları doğru idiyse neden üzerinde bu kadar farklı görüşler ileri sürülmüştür? Hadislerde de geçtiği gibi sayı olarak bir, iki, üç, beş yedi ve hatta on sayısı da zikredilmektedir. Fakat yedi sayısının çokça zikredilmesi hasr ifade ettiğini göstermez. Bilakis yedi sayısına gelince çokluk ifade eden sayıya gelinmiş ve durulmuştur. Bu da gösteriyor ki, yedi sayısı buradaki anlamıyla çokluk ve kolaylık içermektedir.

Kaldı ki, Yedi Harf'i çokluk manasına aldığıımızda yedi sayısına bir zararı olmamaktadır. Fakat yedinin hasr manasına yani sadece yedi sayısına tekabül ettiğini söyleyecek olursak kolaylık esasına zarar verir ve diğer Arap kabileleri neden bizim dilimizde inmemiştir diye itirazda bulunabileceklerdir. Çünkü Yedi Harf kabile lehçesidir diyenler bile yedi kabilenin hangi kabileler olduğu konusunda bile hem fikir değildirler. Bununla birlikte bu mesele itikadi bir mesele de değildir. Yedi Harf meselesi Müslümanlara Kur'an okumada verilmiş bir ruhsattır. Bu konuda farklı görüşlerin olması da normaldir.

e) Yedi Harf konusunda ortaya çıkan görüşlerden birisi de şudur: Yedi Harf'ten maksat yedi vecihtir. Bu görüşü savunanlar arasında; İbn Kuteybe,¹⁵¹ Ebu'l-Fadl er-Razî (ö.454) Kadı İbn Tayip (ö.IV.asır?)¹⁵² Mekkî b.Ebi Talib (ö.437)¹⁵³ Ebu Amr ed-Dai (ö.444)¹⁵⁴ ez-Zerkeşi,¹⁵⁵ İbnu'l-Cezerî,(ö.833)¹⁵⁶ ez-Zurkanî,¹⁵⁷ Subhi Salih¹⁵⁸ gibi alimler bulunmaktadır.

Bu görüş sahipleri kendilerine göre yedi vecih tesbit etmeye çalışmışlardır. Ancak belli bir yer üzerinde ittifak etmemişlerdir. Burada yukarıda isimlerini verdiğimiz alimlerin görüşlerini ayrı ayrı vermeyeceğiz. Bunun yerine bunların ortaya koyduğu izah tarzlarını topluca vermeye çalışacağız. Ancak bu alimlerin belli bir yedi üzerinde ittifakları bulunmadığı için tabii olarak yediden fazla vecih ortaya çıkmıştır. Şimdi bunları ayrı ayrı incelemeye çalışalım:

1) Hârekesi değişen fakat manası ve yazılışı değişmeyen vecih mesela: لا يضرُ كاتبٌ ولا شيبٌ Ebu Cafer kıraatinde¹⁵⁹ لا يضرُ كاتبٌ (Bakara,2/282) şeklinde okunması, ولا يضيُقُ صدري, (Şuara,26/13) ayetinin Yakup kıraatinde¹⁶⁰ ولا يضيُقُ şeklinde okunması gibi.

¹⁵⁰ Subhi, *Salih el-Mebahis*, 103-104.

¹⁵¹ İbn Cezerî, a.g.e., I, 27-28; Suyutî, a.g.e., I, 146; Zurkanî, a.g.e., I, 158-259.

¹⁵² Kurtubî, a.g.e., I, 45-46; Zurkanî, a.g.e., I, 160.

¹⁵³ Mekkî b. Ebi Talib, *el-İbane an Meanî'l-Kırae*, 36-41.

¹⁵⁴ Ed-Dai, *Camîu'l-Beyan*, vr. 46 5b.

¹⁵⁵ ez-Zerkeşi, a.g.e., I, 55, 334-336.

¹⁵⁶ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 26.

¹⁵⁷ Ez-Zurkanî, a.g.e., I, 55, 155-157, 169-171.

¹⁵⁸ Subhi Salih, a.g.e., 19-113.

¹⁵⁹ Paluvî, s. 39.

¹⁶⁰ Paluvî, a.g.e., 101

2) Harekesi ve değişen fakat manası değişmeyen vecih: "فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ" (Bakara,2/37) ayetini İbn Kesir (ö.774) kıraatinde فَتَلَقَىٰ şeklinde okunması.

3)Harfleri ve manaları değişen fakat suretleri değişmeyen vecih: – يَعْلَمُونَ – يَتْلُونَ gibi.

4)Harfleri ve suretleri değişen fakat manası değişmeyen vecih: وانظر إلى العظام (Bakara,2/259) ayetinin Naf'i, İbn Kesir, Ebu Amr, Ebu Cafer ve Yakup kıraatinde كَيْفَ نُنشِرُهَا¹⁶¹ şeklinde okunması, الصراط kelimesinin Runbul ve Ruveys kıraatinde الصراط¹⁶² şeklinde okunması gibi.

5)Manası değişmeksizin bir kelimenin başka bir kelime ile değişmesi ile meydana gelen vecih: كالعين المنفوش (Kaf,101/5) ayetinin İbn Mesud rivayetinde¹⁶⁴ كالصنوف المنفوش şeklinde okunması gibi. Yine إن كانت إلا صيحة (Yasin,36/26) ayetini زقية şeklinde okunması gibi.¹⁶⁵

6)Manası ve suretinin değişmesi ile meydana gelen vecih: فا سعو إلى ذكر الله: (Cuma,62/9) ayetini Hz. Ömer'den rivayet edilen rivayette¹⁶⁶ فا مضوا şeklinde okunması, yine Hz. Ömer'in وإن كان مكرم (İbrahim,14/46) ayetini وإن كان مكرم¹⁶⁷ şeklinde okuması¹⁶⁷

7)Bir harfin kendisine yakın bir mahrece ibdaliyle meydana gelen vecih: وطلع وطلع منصور (Vakia,56/29) ayetini Hz. Ali'den rivayet edilen¹⁶⁸ kıraatte عنى حين وطلع منصور şeklinde okunması, عنى حين (Saffat,38/178) ayetinin İbn Mesud tarafından عنى حين¹⁶⁹ şeklinde okunması gibi.

8)Takdim ve tehir ile değişen vecih: وجاءت سكرة الموت بالحق: (Kaf,60/19) ayetini Ebu Bekr ve İbn Mesud'dan rivayet edilen¹⁷⁰ bir kıraatte وجاءت سكرة الحق بالموت şeklinde okunması. Ayrıca فيقتلون و يقتلون (Tevbe, 9/111) ayetinin Hamza, Kısâ ve Huzefu'l-Aşer kıraatlerinde¹⁷¹ فيقتلون و يقتلون şeklinde okunması gibi.

9)Ziyade ve noksanlıkta meydana gelen vecih: وما خلق الذكر والأنثى (Leyl,92/3) ayetini İbn Mesud ve Ebu Derda'dan rivayet edilen kıraatte¹⁷² وما خلق olmadan الذكر والأنثى şeklinde okunması. Tevbe,9/100) ayetini İbn Kesir kıraatinde من تحتها لانيار' şeklinde okunması gibi.

10)İsimlerin müfred, tesniye, cem'i ve müzekkerlik-müenneslikteki farklı vecihleri: والذي ين لأماناتيم (Mü'minun,23/8) ayetini İbn Kesir kıraatinde,¹⁷³ müfred olarak

¹⁶¹ Paluvî, a.g.e., 22.

¹⁶² El-Hindî, Kenz, II,602.

¹⁶³ Paluvî, a.g.e.7.

¹⁶⁴ Buhârî, *Tefsiru'l-Suretu'l-Kana*.

¹⁶⁵ Ebu şame, a.g.e.,123.

¹⁶⁶ Buhârî, *Tefsiru'l-Sureti'l-Cuma*.

¹⁶⁷ el-Hindî, a.g.e., II,596.

¹⁶⁸ Taberî, *Tefsir*, XXVIII,180-181.

¹⁶⁹ El-Hindî, a.g.e., II,596.

¹⁷⁰ Taberî, a.g.e., XXVI,160.

¹⁷¹ Paluvî, a.g.e.,66-67.

¹⁷² Buhârî, *Tefsiru'l-Kur'an.2: Müslim, Salıtu'l-Müsafirîn*, 28.

¹⁷³ Paluvî, a.g.e.,66.

şeklinde okunması, فما بلغت رسالته (Maide,5/67) ayetini Nafi' İbn Amr, Ebu Bekr, Şu'be (ö.160) ve Yakub tarafından¹⁷⁴ رسالته şeklinde okunması.

11)Lehçelerin telaffuz ihtilafından doğan vecihler: Feth-İmâle: عسى موسى gibi kelimelerde) Terkîk ve Terhim بصيرا - خيرا gibi kelimelerde) Hemz- Teshil: تهم ادثر تهم ve عيظ و قيل İşmam قیل و عيظ gibi kelimelerde) Teşdid ve Tahfif, يكدون و يكدون gibi vecihler vardır.

Ayrıca yukarıda bahsettiğimiz bu vecihlerin dışında da vecihler zikretmek mümkündür. Görüldüğü gibi Yedi Harf'i, yedi vecih olarak ileri sürenler belli bir yedi vecih üzerinde ittifak edememişlerdir. Ayrıca görüşleri ortaya atarken ille de yedi içinde kalabilelim diye kendilerini zorlamışlar.ve getirdikleri delillerde yetersiz kalmışlardır. Bunun için ya bir maddede birkaç vecih birden veya bir madde içinde zikredilenleri başka bir madde içinde de zikretmişlerdir.¹⁷⁵ Bu görüş doğru bir görüş olmakla birlikte yedi sayısını sıralamakta yanlışlık yapmışlardır.¹⁷⁶Yedi Harf'in yedi vecih olduğu görüşü yedi sayısını hasr kabul etmeksizin doğru bir izah şeklidir diyebiliriz.

D. KUR'AN'IN YEDİ HARF ÜZERİNE İNDİRİLMESİNİN HİKMETİ VE YEDİ HARF İLE İLGİLİ DİĞER MESELELER.

Yedi harf ile ilgili olarak yukarıda belirttiğimiz görüşlerin dışında konu ile ilgili diğer bazı görüşleri de vardır ki, biz bunların hepsini değil sadece kuvvelli olan bazı görüşleri özetlemeye çalışacağız.

Yedi harf ile ilgili hadislerde de görüldüğü gibi,Yedi Harf Müslümanlara Kur'an-ı Kerimi iyice okuyup anlamaları için verilmiş bir ruhsattır. Nitekim konu ile ilgili hadislerde; bu durum açıkça vurgulanmaktadır¹⁷⁷ Bu ruhsatla Kur'an'ın sūralle yayılması ve Müslümanların dinî kolayca anlayıp benimsemeleri hedeflenmiş olmalıdır.

Yedi Harf ile ilgili ruhsat, hadislerden de anlaşıldığı gibi, İslâm'ın ilk yıllarında değil hicretten sonra verilmiş bir ruhsattır. Çünkü Ubeyy hadislerinde geçen Ğıfar gölcüğü Medine'dedir.¹⁷⁸ Yine aynı şekilde Hz.Ömer ile Hişam arasında geçen olay da bunu teyid etmektedir. Çünkü Hişam Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmuştu.¹⁷⁹ Eğer daha önce böyle bir ruhsat olsaydı,Hz. Ömer bunu bilirdi ve Hişam'a itiraz etmezdi. El-Kevserî (ö.137) bu konuda; Kur'an-ı Kerim'in büyük bir kısmının Mekke'nin fethedilmesine ve insanların Allah'ın Dinine bölük bölük girmeye başlamasına kadar Kureyş Lehçesiyle indirildiğini belirtir. Daha sonra çeşitli Arap kabilelerinden elçiler gönderilmeye başlayınca Allah'u Teala Peygamber'in lisanı üzere olanların kendi dilleri ve lehçeleriyle okumalarına izin vermişti,¹⁸⁰ demektedir.

¹⁷⁴ Paluvî, a.g.e, 96.

¹⁷⁵ Bkz. Subhi Salih, a.g.e., 109-110.

¹⁷⁶ Bkz. ed-Daî, a.g.e., vr.4b-5b

¹⁷⁷ Tirmizî, *Kıraat*, 11; İbn Hanbel. a.g.e. V,400-406; Heysemi, a.g.e. VII,150.

¹⁷⁸ Zurkanî, a.g.e. I,143.

¹⁷⁹ İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Gabe*, V,398.

¹⁸⁰ M. Zahid, el-Kevserî, "Yedi harf nedir?" Trc. İsmail Karaçam, *Diyanet Dergisi*, XCIII, sayı.3 Mayıs-Haziran, 1978, 174.

Bu ruhsatın Peygamber döneminde kaldırılıp kaldırılmadığı ise ihtilaftır. Zerkeşî'ye göre,¹⁸¹ çoğunluk kaldırıldığı kanaatindedir. Buna göre Arz-ı Ahir'de, arz Kureyş Lehçesiyle olmuş ve bu ruhsat da kaldırılmıştır. Ancak bu ruhsatın verildiğini bildiren Peygamberimiz, bu ruhsatın kaldırıldığına dair herhangi bir şey söylememiştir. Üstelik sahabeden Ubeyy, Ebu Derda ve İbn Mesud gibilerinin kiraatlerinde ısrar etmelerini ve İslam'ın evrenselliği ve ebediliğini göz önünde bulunduracak olursak bu ruhsatın kaldırılmış olması daha da uygundur.

Yedi Harf ruhsatı uyarınca, çeşitli şekillerde okunmasına izin verilen kelimeler, Kur'an'ın az bir kısmını teşkil eder. Kur'an'ın büyük bir kısmın da böyle okuyuş vecihleri yoktur.¹⁸²

Kur'an-i Kerimin Yedi Harf üzerine indirilmiş olması ve Kur'an'daki böyle okuyuş yerlerinin vahye dayanıp dayanmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Bahse konu hadislerde Peygamberimiz: "Cebraîl bana okuttu." "Böyle nazil oldu" şeklindeki sözleri ve ashabın da: "Onu bana Resulullah okuttu." şeklindeki ifadeleri bunun vahye dayandığını ifade eder.¹⁸³ Ancak bunun doğru olması çok tartışma götürür. Böyle bir durumda Yedi Harf'in tamamını bilmeyen bir kişi Kur'an'ı eksik okumuş olur ki, bu da Yedi Harf'in Müslümanlara tanınmış olan bir kolaylık ve ruhsat olduğu gerçeğiyle çelişir.

Yedi Harf'ten vecihler çelişki ve tezatla ifade edilemez. Kolaylık ve rahmet olarak değerlendirilmelidir. Örneklerde de görüldüğü gibi bunlar manada çelişki ve tezat meydana getirmemektedir. Bu konuda İbn Şihab (ö.124): "Yedi Harf'e ait malumat bana ulaştı. Bununla yalnız çeşitli okuyuş vecihlerine izin verilmesine müttali oldum. Yoksa helal ve harama dair hiçbir kelime üzerinde ihtilaf yoktur."¹⁸⁴ demiştir.

Yedi Harf'in (vecihlerin) tamamını muhafaza etmek, Müslümanlara vacip değildir. Müslümanlar Kur'an'ın lafızlarının muhafazasıyla ve tilavetiyle emr olunmuşlardır. Ancak Yedi Harf'ten bildiklerini ve dilediklerini okumakta serbesttirler.¹⁸⁵

Hız. Osman'ın istinsah ettirdiği Mushaflarda Yedi Harf'in tamamının bulunup bulunmadığı ihtilaftır. Taberî ve diğer bazı bilginler Hız. Osman'ın Kur'an'ı bir tek harf üzerinde istinsah ettirdiğini söyler.¹⁸⁶

Bu konudaki başka bir görüşte Mushaflarda Yedi harf'in tamamının mevcut olduğu, şeklindeki görüştür. Bu görüşü savunanların başında Ebu Bekir Bakillanî,(ö.403)¹⁸⁷ olmak üzere bir çok fakih ve kurra vardır.¹⁸⁸ Ancak Yedi Harf ile ilgili vecihlerin tamamını Mushaflarda bulmak mümkün değildir. Bu görüş bu yönüyle yanlış bir görüştür ve eksiktir denebilir.

¹⁸¹ Zerkeşî, a.g.e, I,213.

¹⁸² Karaçam İsmail, *Kur'an-i Kerimin Nüzûlü*.61.

¹⁸³ Ebu Şame,a.g.e, 134-135; Karaçam, a.g.e.,55.

¹⁸⁴ Müslim Salatu'l-Müsafirin,272,Ebu davud,Vitir,22.

¹⁸⁵ Taberî, a.g.e, I,25; Ebu Şa'me, a.g.e. 140.

¹⁸⁶ Taberî, a.g.e,I,28.

¹⁸⁷ İbn Teymiyye, *Feteva*,XIII,396.

¹⁸⁸ Karaçam, a.g.e, 129.

Bu konuda söylenecek söz şudur: Hz. Osman Kur'an-ı Kerim'i, Kureys Lehçesi üzerine istinsah ettirmiştir. Ancak hareke ve nokta bulunmadığından diğer vecihlerin bir kısmı da bu Mushaf'larda muhafaza edilmiştir. Dolayısıyla bir kimse kıraat imamlarından herhangi birisinin kıraatıyla okuduğunda Yedi Harf'in tamamını değil bir kısmını okumuştur.¹⁸⁹

Buna bağlı olarak yedi imama nisbet edilen Yedi Kıraatin Yedi Harf'ten birisi veya tamamı olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Yedi Kıraatın bir harfi ve Yedi Harf'in tamamını kapsadığını söyleyenler olmuşsa da Mekkî, b. Ebi Talib gibi bazı bilginler bunların bu kanaati taşıyan, bilginler Yedi Harf'ten bir cüz olduğunu söylemişlerdir.¹⁹⁰ Ebu Şa'me (ö.665)¹⁹¹ İbn Teymiyye¹⁹² ve İbnu'l-Cezerî,¹⁹³ gibi On Kıraatin (Kıraat-ı Aşere) da, Yedi Harf'ten bir cüz olduğunu söylemişlerdir.¹⁹⁴

Yedi Harf'in tefsir ve İslâm hukukundaki sonuçlarını da şöyle özetleyebiliriz:

a.Bir takım hükümlerin açığa çıkmasını sağlamıştır. Mesela (Maide, 5/89) ayetinde yemin kefareti olarak on miskini yedirmek, yahut giydirmek ya da köle azadı istenen ayetinin, *أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ* ifadesinin bir başka kıraat ta *أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ* şeklinde okunmuştur. Bu ziyadelik sayesinde azad edilen kölenin Müslüman olması gerektiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁵ Yine aynı ayette yer alan *فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ* emri İbn Abbas kıraatinde *فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مَتَّاعًا* şeklinde okunduğundan bu üç günlük orucun birbiri arkasına tutulması gerektiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁶

b.Aynı konudaki muhtelif hükümlere işaret eder. Mesela abdest ile ilgili (Maide,5/6) ayetindeki *وَأَرْجُلِكُمْ* "topuk kemiklerine kadar yıkayın....."emri bir çok kıraatte *وَأَرْجُلِكُمْ* şeklinde okunmaktadır. Bundan "Ayaklarınızı mesh edin" anlamı çıkar. Bununla beraber mananın mesh giyen birinin mesh etmesi, mesih giymeyenlerin de yıkaması şeklinde anlaşılması gerektiğine dair bir hadisşn mevcut olduğu söylenmektedir.¹⁹⁸

Aynı şekilde, (Nisa,4/43) ayetinde, *أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ* ifadesi, bazı kıraatlerde¹⁹⁹ *أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ* şeklindedir. Buna göre bu kelime Hanefilerce cima, Şafilerce dokunma şeklinde anlaşılmıştır.²⁰⁰ Tabii ki, bu duruma göre, gusûl etme veya, abdest alma şeklinde bir hüküm çıkarılmaktadır.

c.Bazı müphem manaları açığa çıkarmaktır. Mesela (Karia,101/5) *كَالْعَيْنِ الْمَنْفُورِ* ayetini bir kıraatte *كَالصَّوْفِ* şeklinde okunmuştur ki, bununla *العَيْن* kelimesinin yün manasına geldiği açıklanmıştır.²⁰¹

¹⁸⁹ Daî, a.g.e., vr.6b.

¹⁹⁰ Mekkî, b. Ebi Talib, a.g.e, 2.

¹⁹¹ Ebbu Şa'me, a.g.e, 141.

¹⁹² İbn Teymiyye, a.g.e, XIII, 401.

¹⁹³ İbnu'l-Cezerî, a.g.e., I, 331-38.

¹⁹⁴ Ebu Şa'me, a.g.e, 138-142; Karaçam, a.g.e, 12, 40, 203-206, 304-305.

¹⁹⁵ İbnu'l-Cezerî, a.g.e., I, 39; Zurkanî, a.g.e. 147.

¹⁹⁶ Eimalılı, Hak Dini, III, 1208-1209.

¹⁹⁷ Paluvî, a.g.e., 50.

¹⁹⁸ İbnu'l-Cezerî, a.g.e, I, 29; Zurkanî, a.g.e., I, 148.

¹⁹⁹ Paluvî, a.g.e, 47.

²⁰⁰ Karaçam, a.g.e, 111-112.

²⁰¹ İbnu'l-Cezerî, a.g.e., I, 29; Zurkanî, a.g.e, I, 148.

VI.SONUÇ

Bu konuda yaptığımız araştırma sonunda vardığımız sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1.Yedi Harf ile ilgili hadislerin büyük bir kısmı sahihtir. Kur'an'ın Yedi Harf üzerine indirilmiş olması ise neredeyse levatür derecesinde ulaşmıştır.

2.Yedi Harf Kur'an'ın tamamına değil, bazı yerlerine mahsustur.Yedi Harf Kur'an'da dağınık idi. Her kelimesi Yedi Harf üzerine indirilmiş değildir.

3.Yedi Harf konusundaki ruhsat İslâm'ın yayılmaya başlamasından ve hicretten sonra verilmiştir.

4.Müslümanlar Kur'an-ı Kerimi muhafaza etmekle mükelleftirler.Yedi Harf'i muhafaza etmek Müslümanlar üzerine vacip değildir.

5.Yedi Harf, Kur'an kıraatinde çeşitliliği ifade eder. Tenakuz ve zıtlığı ifade etmez.

6.Elimizdeki Mushaf ve meşhur Kıraat-ı Aşere Yedi Harf'in tamamını ifade etmez.

7.Hz. Osman zamanında yapılan istinsah Kureyş Lehçesi üzerine yapılmıştır. Ancak yazının özelliği gereği diğer bazı vecihleri de içine almıştır.Yedi Harften maksat Yedi Kıraat (Kıraat-ı Seb'a) değildir.Yedi Harften maksat kolaylıktır. İslâm'ın ve Kur'an'ın yayılmasını sağlamaktır.

8.Yedi harf terkinde geçen "es-Seb'a"dan maksat yedi sayısı değildir. Kesretten kinayedir. Çünkü yedi, yetmiş, yedi yüz gibi yedili sayılar bütün dillerde olduğu gibi Sami dillerinde de kesretten kinaye olarak kullanılır.

9.Kur'an-ı Kerim'in Yedi Harf üzere indirilmiş olması, yazılış konusunda değil, kıraat konusunda kolaylıktır. O günün şartlarında yazı uslubunun gelişmediği, yazı malzemesinin fazla bulunmadığı, daha da önemlisi şifahi kültüre dayalı olan yani okuma – yazmanın yaygın olmadığı bir toplumda Kur'an'ı ezberleyebildikleri ve okuyabildikleri kadarıyla okuyan ve bu arada şive, uslub v.s. farklılıkları nedeniyle değişik okuyan insanların okuyuşlarından kaynaklanan bir meseledir. Çünkü özellikle okuma yazma bilmeyen bazı Arapların şifahi olarak Kur'an okumaları hayli zor ve meşakkatli oluyordu.Yedi Harf meselesi bu konuda verilmiş bir ruhsattır. Ve bu ruhsat yazı ve imla konusundaki farklılıkları değil, okuyuştaki vecihleri içermiş olsa da, yukarıdaki örneklerden görüldüğü gibi, aynı manayı ifade eden farklı kelimelerle de okunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Kur'an-ı Kerimin yazılması, Mekke döneminde Kureyşli kâtipler tarafından, Medine döneminde ise bir grup Ensar tarafından icra edilmekte idi. Ve bu iş Hz. Peygamberin hayatında tamamlanmıştır. Hz. Ebu Bekir zamanında kitap haline getirme ameliyesi ile Hz. Osman döneminde ise istinsah işlemleri tamamlanmış ve Müslümanların egemenliğinde bulunan bazı beldelere gönderilmiştir.

Bu günün şartlarında yazımı, harekesi, imlasi tamamlanmış bir metni (Kur'an'ı) farklı şekillerde farklı kelimelerle okumak mümkün değildir. Çünkü ortada insanların okuyabilmeleri için bütün amelîyesi tamamlanmış bir Mushaf (Kur'an) bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülhakî, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemu'l-Mufehres li- Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Daru'l-Kutubi'l-Misriyye Trs.
- Abdülhakî, Muhammed Fuad, *Miftahu Kunuzi's-Sunne*, Daru'l-Bâz, Mekke, 1983.
- Ateş, Süleyman, *Kur'an-i Kerim ve Yüce Meali, yeni Ufuklar Neşriyat İstanbul*, Trs.
- Azamî Habiburrahman, *el-Metâlibü'l-Âliyye Bizzevâidi'l-Mesâinidi's-Semâniyye*, Kuveyt, 1973.
- el-Aynî, Bedruddin, Muhammed b. Ahmed, *Umdetu'l-Kâr'i li Şerhi Sahihî'l-Buhârî*, Beyrut, Trs.
- Abdussellâr Ahmed Ferac, "Ünzilel-Kur'ân Alâ Sebâti Ahrufin," *Risâllu'l-İslâm*, C.3 (Sayı2) s, 162-195.
- Bucaille, Maurice, *Kitabu Mukaddes Kur'an-i Kerim ve Bilim*, Trc. Suat Yıldırım, İzmir, 1981.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, İstanbul, 1979.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara, 1979.
- Çetin, Abdurrahman. *Ebu Amr ed-Danî, Hayat ve Eserleri*, ve *Camîu'l-Beyan* 1980, (Basılmamış Doktora tezi)
- Çetin, Abdurrahman, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-i Kerim Tarihi*, İstanbul, 1982.
- Çetin, Abdurrahman, "Kur'an-i Kerimin İndirildiği Yedi Harf" *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ocak-1987, s.3.
- Davudoğlu, Ahmed, *Sahihî Müslim Tercümesi ve Şerhi*, İstanbul, 1980.
- ed-Danî, Ebu Amr Osman b. Sail, *Câmiu'l-Beyân Fil-Kıraeti's-Seb'a*, İstanbul, Nuru Osmanîyye Kütüphanesi, No:62/1.
- Ebu Davud Süleyman b.Eş'as Sünen (Thk. Ahmed Said Ali) Mısır, 1952.
- Ebu Şa'me, Abdurrahman b. İsmail el-Makdisi, *el-Mürşidu'l-Vecîz*, (Thk Tayyar Altıkulaç) Beyrut, 1975.
- Ertuğrul, İsmail Fenni, *Hakikat Nurları*, İstanbul, 1949.
- Ebu Zehra, Muhammed, *Mu'cizetu'l-Kübrâ (el-Kur'an) Daru'l-Fikri'l-Arabiyye*, Kahire. Trs.
- Firuzabadî, Muhammed b. Yakub, *el-Kamusu'l-Muhîd*, Beyrut. 1987.
- Hakim Ebu Abdillâh en-Nisaburî, *el-Müstedrek Alâ Sahihayn* Beyrut, Trs.
- el-Hazin, Ali b. Muhammed, *Lübâbu'l-Te'vil fi Meâni'l-Tenzil*, Beyrut. Trs.
- el-Heysemî, Ali b. Ebi Bekr. *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Beyrut. 1967.
- el-Hindî, Ali el-Müttakî b. Hüsameddin. *Kenzu'l-Ummal fi Süneni Ekavil ve'l-Efal* (Neşr Bekri *Hayyan saffet es-Sika*) Beyrut, 1979.
- İbnu Abdilber, Yusuf b. Abdillâh. *el-İstıab fi Ma'rifeti'l-Ashab* Mısır, 1328.
- İbnu'l-Arabî, Ebu Bekir b. Abdillâh. *Ahkâmu'l-Kur'an* (Thk. Ali Muhammed el-Becavi) Mısır, 1974.
- İbnu'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr. Fi Kıraeti'l-Aşr*, (Thk. Muhammed ed-Debaî) Mısır, Trs.
- İbnu'l-Esir, Ebu'l-Hasan Ali B. Muhammed el-Cezerî, *Usdu'l-Gabe fi Ma'rifet'is-Sahabe*, Kahire, 1970
- İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned*, Beyrut, Trs.
- İbn Kesir, Ebu'l- Fida İsmail, *Fedâilu'l-Kur'an* (Trc. Mehmet Sofuoğlu Kur'an'ın Faziletleri) İstanbul, 1978.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mukerrem, *Lisanu'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, Trs.
- İbn Teymiyye, Şeyhu'l-İslâm Ahmed b. Abdilhalim, *Mecmeu' Fetevâ*, Riyad. H.1381.
- İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, C.II, el-Ahrufu's-Seb'a Md.
- Karaçam İsmail, *Kur'an-i Kerimin Nüzulü ve Kıraati*, İstanbul, 1974.
- Karaçam İsmail, *Kur'an-i Kerimin Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, Şamil Yayınları İstanbul, 1980.
- el-Kasimî, Muhammed Cemâluddin, *Mehasinu'l- Te'vil*, Thk. Muhammed Fuad Abdülhak, *Dâru'l-İhyâ-i Kutubi'l-Arabiyye*, 1957.
- el-Kasimî, Muhammed Cemâluddin, *Tefsir İliminin Temel Meseleleri*, Trc Sezaî Özel, İz Yayıncılık İstanbul, 1990.
- el-Kevserî, M.Zahid, *Yedi Harf Nedir?* (Trc. İsmail Karaçam) Diyanet Dergisi C.XVII, s, 3 Mayıs-Haziran 1978)
- Keskioglu, Osman, *Nüzulünden Günümüze Kur'an-i Kerim Bilgileri*, T.D.V.Yayınları Ankara, 1987.
- el-Kirmânî, Muhammed b. Yusuf, *el-Kevâkibu'd-Derârî fi- Şerhi Sahihî Buhârî*. Beyrut, 1981.

- el-Kurtubî, Muhammed b.Ahmed, *el-Câmiu'l- Ahkâmi'l- Kur'an Mısır*, 1966.
Malik b. Enes, *el-Muvatta (Thk.Muhammed Faud Abdulbaki) Trs.*
Mekki b. Ebi Talib el-Kaysi, *el-İbâne Ani'l-Meâni'l-Kıraat, Mısır*, 1960.
el-Merağî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsiru'l- Merağî*, Beyrut, 1974.
Miras, Kamil, *Tecridi Sarih, Tercümesi*, Ankara, 1978.
Menna'a el-Kattan, *el-Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân, Mektebetu el-Mearif, Riyad*, 1981.
Müslim, Ebu'l- Huüseyin, b. Haccac, *el-Câmiu's-Sahih (Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki) Daru'l-İhyai Kutubil- Arabiyye*, 1955.
Mu'cmeu'l-Vasit, Heyet, Mektebetu İslamiyye, İstanbul, 1972.
en-Nesâi, Ebu Abdurrahman b. Şuayb , *es-Sünen, Mısır*, 1964.
en-Neseffî, Abdullah b.Ahmed, *Medariku't-Tenzil ve hakâiku't-Te'vil, Mısır, Trs.*
Paluvi, Abdulfettah, *Zübdetu'l-İrfân fi Vucuhî'l-Kur'ân, İstanbul, Trs.*
Subhi Salih, *El-Mebahis fi Ulumi'l-Kur'ân, Daru'l-İlmil'l-Melayin Beyrut*, 1982
es-Suyutî, Celaluddin Abdurrahman, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut*, 1973.
Şahin, Abdussabur, *Tarihu'l-Kur'an, Kahire*, 1966.
el-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili' Ayi'l- Kur'ân, Mısır*, 1968.
Taşköprüzade Ahmed b. Mustafa, *Miftahu's-Saade ve Misbahu's- Siyade fi Mevdiati'l- Ulum, (Thk. Kamil Bekr Abdulvahhab Ebu Nur Kahire*, 1968.
et-Tirmizî, Muhammed b. İsa b.Sevre, *el-Câmiu's-Sahih, (Sünen) (Thk. İbrahim Urve) el- Mektebetu'l-İslamiyye, Trs.*
Topaloğlu, Bekir, *Kelam İlmine Giriş İstanbul*, 1981.
Turgut, Ali, *Tefsir Usulü ve Kaynakları, M.Ü. İlahiyat fakültesi Yayınları, İstanbul*, 1991.
Ulvan, Rüşdi, *"el-Kur'ani'l-Kerim ve'l-Ahrufu's-Seb'a", el-Mevrid, C.IX (S.4) s,17-26 Bağdat*, 1981.
Ulyan, Şevket, *"el-Kur'an, ve'l-Ahrufu's-Seb'a" el-Harre, Dergisi, Mart 1979 Riyad, s,309-332.*
Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili, Eser Yayınları İstanbul, Trs.*
ez-Zehabî, Ebu Abdillâh Şemsuddin, *el-Tahsis, (el-Müstedrek içinde) Beyrut, Trs.*
ez-Zehabî, Muhammed Mahmud Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfesirün Mısır*, 1976.
ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim) *Mısır*, 1972.
ez-Zurkanî, Muhammed Abdulazim, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmu'l-Kur'ân Mısır, Trs.*